

Intersektionella
perspektiv på
**våld i nära
relationer**

Detta metodstöd har tagits fram inom ramen för ett regeringsuppdrag. För att kvalitetsutveckla arbetet mot våld i nära relationer har regeringen gett Länsstyrelserna, Nationellt centrum för kvinnofrid och Socialstyrelsen i uppdrag att ge nationellt och regionalt kompetensstöd (S2011/11337/FST, S2016/0063/FST delvis). Metodstödet har utvecklats med stöd av medel från Socialstyrelsen.

Intersektionella perspektiv på våld i nära relationer
UTGIVEN AV Länsstyrelsen Skåne
PROJEKTLEDARE Frida Darj, Länsstyrelsen Skåne
HUVUDFÖRFATTARE Emilia Åkesson,
Amphi Produktion
MEDFÖRFATTARE Frida Darj, Länsstyrelsen Skåne,
Lisa Malmberg och Narges Ravanbakhsh,
Amphi Produktion
FORM Zie
COPYRIGHT Länsstyrelsen Skåne
DIARIENUMMER 801-13119-2018
ISBN 978-91-7675-118-3
RAPPORTNUMMER 2018:13
PUBLICERINGSÅR 2018

Innehåll

Förord	5		
INTRODUKTION Våld i nära relationer – ett samhällsproblem	6	DEL 3 Strategier för jämlikhet	42
Om metodstödet och hur det kan användas	8	Normkritik	43
Disposition	9	Riktade satsningar	45
DEL 1 Teori: Intersektionalitet och våld i nära relationer	10	DEL 4 Metoder för jämlikt skydd och stöd	46
Intersektionalitet – bakgrund och definition	11	1 Gemensam kunskapsgrund – en förutsättning för praktiskt arbete	47
Intersektionalitet som additivt eller intra-agerande	13	2 Rutiner ökar möjligheten för jämlikt stöd	48
Från särskilt sårbara grupper till svagt samhällsskydd	15	3 Normkritik och bemötande	50
Intersektionellt perspektiv på utövande av våld i nära relationer	17	4 Sätt våldet i första hand	51
Utsatthet för våld i nära relationer	20	5 Samverkan för effektivare insatser	52
Intersektionellt perspektiv på våldets mekanismer	22	Tack	54
DEL 2 Upptäcka och agera i praktiken – fallbeskrivningar	28	Noter	55
FALL 1 Att upptäcka våld i nära relationer: Adam	30	Litteraturförteckning	57
Att fråga om våld	32		
Att upptäcka Adam som utsatt för våld	34		
FALL 2 Att agera vid våld i nära relationer: Sara	36		
Att agera vid utsatthet för våld	38		
Att ge Sara stöd och skydd	40		

Förord

Det är ett samhälleligt ansvar att säkerställa att alla människor som är utsatta för våld får det stöd och skydd de har rätt till. Så ser det inte alltid ut i praktiken. För att åtgärda de glapp som finns måste arbetet ske på flera nivåer. Det här metodstödet har tagits fram till er som arbetar i ideell sektor, kommun eller landsting. Syftet med *Intersektionella perspektiv på våld i nära relationer* är att ni ska få ta del av verktyg som kan stärka ert arbete med att tillgängliggöra samhällets skydd och stöd till alla, inklusive de som idag har ett svagt samhälleligt skydd. I det här metodstödet utforskar vi hur intersektionalitet och normkritik kan användas som verktyg för att ge passande och jämlikt stöd vid våld i nära relationer. Förhoppningen är att det ska bidra till att stärka samhällets viktiga insatser för att upptäcka och ge stöd till alla våldsutsatta oavsett livssituation.

Anneli Hulthén

LANDSHÖVDING

Malmö 27 april

INTRODUKTION

Våld i nära relationer – ett samhällsproblem

Möjligheten att leva ett liv fritt från våld är en grundläggande fri- och rättighet för alla människor. Det är statens ansvar att se till att de mänskliga rättigheterna efterföljs. Mäns våld mot kvinnor är ett omfattande samhällsproblem som medför stora skador för både de som är utsatta och för samhället.

Mäns våld mot kvinnor är ett paraplybegrepp. Det innefattar flera former av våld, däribland våld i nära relationer. Mäns våld mot kvinnor ska upphöra. Det är en central del av Sveriges jämställdhetspolitik, formulerat som det sjätte jämställdhetspolitiska delmålet.

Många som är utsatta för våld i en nära relation får livsavgörande stöd och hjälp i svåra situationer av samhällets instanser och den personal som finns där. Andra som är utsatta upptäcks aldrig, trots flera kontakter med exempelvis hälso- och sjukvården eller socialtjänsten. Ytterligare andra får inte stöd trots att de söker upprepade gånger. En orsak till det kan vara att verksamheter brister i att erbjuda stöd som möter den enskildes behov och situation då personen tillhör en grupp som vanligen beskrivs som särskilt sårbar.

Risker med att peka ut grupper som särskilt sårbara

Genom åren har en rad olika grupper pekats ut som särskilt sårbara vid våld i nära relationer, såsom exempelvis äldre kvinnor, kvinnor med utländsk bakgrund och kvinnor i missbruk. Det har varit ett viktigt sätt att producera och sprida kunskap om hur situationen ser ut för ett antal grupper som har ett svagt skydd från samhället. Det finns dock risker med att fastställa vissa grupper som särskilt sårbara.

En risk är att människor som tillhör gruppen antas ha något gemensamt endast på basis av en aspekt, såsom exempelvis sin ålder eller etnicitet. Detta när den gemensamma nämnaren kanske snarare är förtryck som baserar sig på ålder, etnicitet eller både och.

En annan risk är att fokuset hamnar på den utsattas karaktärsdrag som orsak till varför personen inte kan ta till sig samhällets stöd, när den verkligt viktiga frågan är att undersöka varför samhällets skydd och stöd inte räcker till och hur de brister som finns bäst åtgärdas.

Det som är gemensamt för så kallade särskilt sårbara grupper kan därför snarare anses vara att det finns ett svagt samhällsskydd och bristande samhälleligt stöd vid våldsutsatthet. Förutom att samhället har ett ansvar att erbjuda adekvata stödinsatser utifrån individuella behov så har insatser sämre effekt om de inte är anpassade efter en persons situation.¹

Jämlikt skydd och stöd

Kvinnor och män, flickor och pojkar ska ha samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet. För att kunna ha samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet krävs att alla har tillgång till jämlikt skydd och stöd vid våldsutsatthet. Men vad betyder egentligen jämlikhet? Det finns olika syn på det. Vissa menar att det betyder att alla har rätt till samma insatser. Andra menar att alla har rätt att få ett lika gott skydd och stöd, och att det då krävs *olika* insatser.

Om en viss grupp har sämre stöd på en generell samhällsnivå kan det till och med krävas fler, riktade och mer långtgående insatser i vissa situationer för att i slutändan nå samma resultat. Om man erbjuder samma insatser till alla är risken att de kommer fungera mycket bra för de som insatserna ursprungligen har utformats för, men dåligt för andra. Även om alla har samma formella rättigheter kan det vara så att bara vissa faktiskt har tillgång till dessa i praktiken. När det kommer till våld i nära relationer kan vi se att samhällets skydd är svagare exempelvis när våldet har ett hedersmotiv eller/och vid våld mot hbtq-personer.²

För att kunna erbjuda ett jämlikt stöd till alla utsatta för våld i en nära relation behöver vi alltså rikta ljuset mot hur verksamheter organiseras.

- Hur kan vi utforma organisationer så att vi kan stödja alla, oavsett förutsättningar och livssituation?
- Hur kan yrkesverksamma skapa förtroende så att stödsökande berättar om sin utsatthet för våld?
- Hur kan vi undvika att personer som befinner sig i utsatthet blir osynliggjorda eller ytterligare utsatta av samhällets instanser?

I det här metodstödet utforskar vi hur intersektionalitet och normkritik kan användas som verktyg för att ge adekvat och jämlikt stöd vid våld i nära relationer.

Om metodmaterialet och hur det kan användas

För att motverka våld i nära relationer behövs våldsförebyggande arbete, insatser till personer som utövar våld och skydd och stöd till människor som är utsatta.

Det här metodstödet fokuserar på stöd och skydd till personer som är eller har varit utsatta för våld i en nära relation. Metodstödet handlar främst om skydd och stöd till vuxna personer som är utsatta för våld i nära relation.³

Metodstödet riktar sig till dig som i ditt yrke kan komma att möta personer utsatta för våld, i kommunal sektor, en idéburen organisation eller i landstinget. Det ger ingångar och metoder för arbetet med enskilda klienter såväl som verksamhets- och organisationsutveckling.

För att du ska kunna ta till dig metodstödet förutsätts det att du har en grundkunskap om våld i nära relationer; våldets mekanismer, karaktär och omfattning.

Metodstödet vänder sig till dig som enskild yrkesutövare, men kan också med fördel användas som underlag i kollegialt lärande. Du som redan arbetat ett tag med våld i nära relationer får här fördjupning i hur ett intersektionellt perspektiv kan hjälpa dig i arbetet med stöd och skydd.

Metodstödet ger också konkreta förslag på metoder och små handlingar i vardagen som du som redan arbetar med området och vill utveckla det praktiska arbetet kan ha nytta av. Tillsammans med dina kollegor kan du göra stor skillnad för personer som är eller har varit utsatta för våld i nära relationer.

Ämnet våld i nära relationer väcker ofta tankar och känslor hos de som läser om det. Många har mött personer som varit utsatta och

kanske hamnat i svåra avvägningar i sin professionella position. Flera har också erfarenhet av egen eller anhörigas utsatthet för, eller utövande av våld. Om vi vill genomföra ett förändringsarbete på arbetsplatsen behöver vi vara medvetna om att flera processer kan pågå samtidigt. Exempelvis kanske ett motstånd kring att börja fråga om våld egentligen handlar om ett motstånd inför att tänka på alla de gånger man som professionell inte har frågat, när man kanske borde ha frågat.

Många som börjar läsa om ämnet våld i nära relationer börjar samtidigt tänka på hur den egna organisationen ska göra för att bli bättre på att upptäcka och agera. Ett första steg i ett sådant arbete är öka kunskapen. Att personal på en arbetsplats har gemensamma begrepp och en gemensam teoretisk kunskapsgrund är en förutsättning för ett jämlikt bemötande och ett jämlikt stöd. Med en gemensam kunskap kan vi applicera vår förståelse på många olika situationer som kan dyka upp i arbetsvardagen.

► Du som redan arbetat ett tag med våld i nära relationer får här fördjupning i hur ett intersektionellt perspektiv kan hjälpa dig i arbetet med stöd och skydd.

Disposition

Metodstödet består av fyra delar.

I den första delen ger vi en teoretisk fördjupning om intersektionalitet och hur intersektionalitet är användbart inom kunskapsområdet våld i nära relationer. Vi diskuterar hur intersektionalitet kan användas för att få syn på normer för ”ideala” offer och förövare, och för att förstå hur normaliseringsprocess och uppbrotsprocesser påverkas av maktstrukturer.

Den andra delen består av två fallbeskrivningar där vi får möta två fiktiva personer utsatta för våld i nära relationer. Med hjälp av fallen resonerar vi kring vad som är viktigt i applicerandet av ett intersektionellt perspektiv på att fråga om våld och att agera vid våld. I anslutning till fallen får du som enskild professionell också möjlighet att reflektera över din egen praktik.

I den tredje delen diskuterar vi olika strategier för förändring: normkritik och riktade satsningar.

I den fjärde och sista delen följer en rad metoder som är användbara för att utveckla en verksamhet till att ha större möjlighet att ge ett jämlikt stöd och skydd.

Mellan de olika delarna finner du intervjuer med praktiker om hur normkritiska perspektiv och intersektionalitet avtecknas i deras arbete.

DEL 1

Teori:

Intersektionalitet och våld i nära relationer

Det finns olika förklaringsmodeller till varför våld i nära relationer förekommer.⁴ Vissa menar att det handlar om våldsamma individers uppväxt och personliga egenskaper, medan andra lyfter mäns strukturella överordning över kvinnor som den centrala orsaken.

Hur vi förstår våld i nära relationer påverkar hur lagar stiftas, hur rapporter skrivs, hur forskningsmedel fördelas och vilka insatser som ges. Olika perspektiv leder till olika slutsatser om vilket skydd och stöd som är relevant och möjligt. Nedan kommer vi att visa vad ett intersektionellt perspektiv på våld i nära relationer kan innebära.

Intersektionalitet

Bakgrund och definition

Intersektionella perspektiv är ett brett kunskapsområde. Intersektionalitet kan definieras på flera sätt och appliceras inom många skilda arenor.

En definition som kommer att användas i det här metodstödet är att intersektionalitet är ett verktyg för att förstå hur maktstrukturer samverkar, och hur de uttrycks i ett samhälle genom normer, lagar, institutioner och materiella omständigheter.

Intersektionalitet hjälper oss att se hur makt fördelas utifrån samverkande strukturer baserade på exempelvis kön, ålder, klass, hudfärg, sexualitet, funktionsförmåga, hälsa och så vidare. Intersektionalitet är ingen ideologi eller en enhetlig rörelse, utan kan snarare vara ett hjälpmedel i en analys av omvärlden.⁵

Begreppet intersektionalitet myntades av juridikprofessorn Kimberlé Crenshaw 1991 i artikeln "Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics and Violence Against Women of Color". I artikeln beskriver Crenshaw en studie där hon undersökt behoven hos kvinnor som söker stöd hos kvinnojourer i Los Angeles. Studien visade att kvinnorna ofta hade en livssituation där de behövde stöd inom fler områden än endast utsattheten för våld. Flera av kvinnorna var utsatta för rasistisk diskriminering. En konsekvens av det var fattigdom och arbetslöshet. Brist på ekonomiska resurser försvårade för kvinnorna att lämna relationen där de blev utsatta för våld.

I sin analys pekar Crenshaw på att socialtjänsten anpassat sin kommunikation och sina insatser framförallt utifrån vita medelklasskvinnors behov. Detta trots att livssituationen för de kvinnor som kom till jourerna villkorades utifrån flera olika maktordningar, baserade på

rasifiering, klass, kön och sexualitet. Artikeln visar att stödet till kvinnorna som varit utsatta för våld behövde utformas så att det kunde möta behoven. Crenshaw kom till slutsatsen att stödsatser som inte var utformade efter kvinnornas livssituation skulle ha begränsad effekt.⁷

Flera historiska rörelser har utgått från en intersektionell analys, långt innan begreppet myntades. Ett exempel är den kampen som före detta slaven Sojourner Truth ledde på 1800-talet i USA. Vid Women's Rights convention i Ohio 1851 höll Truth det kända talet "Ain't I a woman". I talet beskrev hon delar ur sitt liv och sin vardag, för att genom sitt eget liv synliggöra anti-slavrörelsen och kvinnor som rasifierades som svarta i kvinno-rörelsen.⁸ Sojourner Truth kombinerade ett antirasistiskt arbete med ett feministiskt arbete, och såg hur dessa två var omöjliga att skilja ifrån varandra.

För att förklara begreppen **ras** och **rasifiering** använder vi ett citat ur artikeln "Normkritisk pedagogik – ett sätt att motverka strukturell rasism i skolan" på Skolverkets hemsida: "Forskare inom det intersektionella fältet och inom kritiska ras- och vithetsstudier använder sig av begreppet 'ras' för att förklara en social konstruktion och för att synliggöra den process där exempelvis namn, hudfärg och hårfärg tillskrivs olika egenskaper. För att beskriva denna process av tolkningar har begreppet rasifiering använts inom samhällsvetenskapliga ämnen. Begreppet är en översättning av engelskans racialization och beskriver de processer som gör att mening och egenskaper tillskrivs en person utifrån exempelvis hudfärg, geografisk plats, namn, hårfärg, ögonfärg och sättet en person pratar på. Rasifiering beskriver också hur mänskliga drag i sig kopplas till kollektiva gemenskaper, alltså hur personer kategoriserar och 'buntar ihop' andra personer utifrån utseende"⁶

Makt som en multidimensionell konstruktion

Centralt i förståelsen av intersektionalitet är att se makt som en multidimensionell konstruktion.⁹ Det betyder att vi i förståelsen av makt behöver ha flera tankar i huvudet samtidigt. Detta innebär att förstå att makt är rörligt, och formas och omfördelas, på ett samhälleligt plan och på ett individuellt plan.

Makt ur ett intersektionellt perspektiv kan i likhet med idéhistorikern Michel Foucaults teorier, istället för en förutbestämd fastställd hierarki förstås som något instabilt.¹⁰ Makt kan vara att ”ha makt över sitt eget liv”, alltså något positivt. Makt kan också innebära att kontrollera och utöva våld mot en annan person, alltså något negativt.

Hur makt fördelas har också att göra med tid och rum. Det kan handla om vilket år det är (kvinnor har exempelvis mer makt i samhället nu än för hundra år sedan) och vilket land vi befinner oss i, men också vilken tid på dygnet och vilken del av en stad eller byggnad vi är i. En domare kan ha formell makt utifrån sin profession, när hon dömer i rättssalen. Hon kan samtidigt vara rädd för att bli utsatt för hatbrott några timmar senare, på vägen hem ifrån jobbet, om hon håller sin flickvän i handen på bussen. Sammanhang, tid och strukturer samverkar.¹¹

► Normer får över- och underordning att framstå som en naturlig del av samhället.

Makt och normer

Maktstrukturer upprätthålls i en växelverkan mellan begränsande och uteslutande normer och samhälleliga processer såsom resursfördelning, institutioner och lagstiftning. Att upprepa normativa handlingar, eller tolkas av andra som att en uppfyller normer ger ofta fördelar och tillgång till makt.¹² På så vis är samhälleliga normer en del av hur makt konstrueras.

Ett exempel kan vara att byggnader ofta är anpassade efter att människor som befinner sig där ska kunna gå i trappor och utan hinder röra sig över trösklar. På så vis förmedlar byggnaden en idé om ”den normala kroppen”. En kropp som avviker från normer för funktionsförmåga kan samtidigt som den har svårt att ta sig runt i en byggnad också uppleva diskriminering på arbetsmarknaden. På så vis upprepar både byggnader och arbetsmarknaden idén om vissa kroppar som normala och andra som avvikande.

Den som bryter mot normer kan uppleva motstånd och friktion i livet och i vardagen, medan den som upprepar normer kanske blir bekräftad i det, eller inte märker av något alls. För den som sällan upplever friktionen i att bryta mot normer kan normerna vara svåra att upptäcka.

Normer kan alltså upprepas genom institutioner, lagstiftning och hur samhällen är byggda, men också genom små vardagliga handlingar. Centralt är att de utesluter och stigmatiserar, samt får över- och underordning att framstå som en naturlig del av samhället. Normer har också att göra med uppfattningen om verkligheten och vad vi tycker är sant och rätt, både på individnivå och samhällelig nivå. Inom det normkritiska fältet (se del 3 i detta metodstöd) ligger fokus på att upptäcka och utmana de normer som begränsar människor och som riskerar att upprepa förtryckande maktstrukturer.¹³

Intersektionalitet som additivt eller intra-agerande

Intersektionella perspektiv kan användas på olika sätt. Två vanliga modeller är den additiva och den intra-agerande.

I en **additiv intersektionell analys** läggs olika grupper och kategorier till varandra. Det kan handla om att exempelvis först utgå ifrån kön, för att sedan lägga till en klassaspekt. Då analyseras strukturer som separata och avskilda från varandra.¹⁴ Ett exempel kan vara att statistik och kvantitativ forskning om hälsa ofta fokuserar på en grupp i taget. Det kan handla om kvinnors hälsa, hälsan hos låginkomsttagare eller hälsan hos personer i ett visst geografiskt område som undersöks var för sig.

Fördelen med en additiv modell när det kommer till våld i nära relationer, är att vi kan få kunskap om våldets effekter i särskilda avgränsade grupper, exempelvis bland våldsutsatta kvinnor i aktivt missbruk eller bland tjejer som har en **funktionsnedsättning** utsatta för hedersrelaterat våld. Samtidigt finns en rad risker:

Enligt "Funkisprojektet" (som var ett Arvsfondsprojekt av RFSL förbundet och RFSL Stockholm) är **funktionsnedsättning** "en nedsatt funktionsförmåga i relation till vad som uppfattas som normen. Det kan handla om psykisk, kognitiv eller fysisk funktionsnedsättning. En person HAR en funktionsnedsättning. En person är INTE funktionsnedsatt."¹⁵

Enligt ordlista från RFSL betyder **cisperson**: "En person som identifierar sig med det vid födseln tilldelade könet. Cis är latin för 'på samma sida'."¹⁶

► **Ett förenklat tal om olika grupper** i samhället uppstår när vi använder en additiv modell. Vi riskerar att skapa en idé om grupper som homogena, om vi exempelvis upprepar en idé om att alla som är utsatta för våld och är över 65 år har liknande livssituation. När vi delar in människor i grupper som framstår som oföränderliga riskerar vi att missa hur förtryck och makt verkar i praktiken. I praktiken går exempelvis strukturer utifrån ålder, beroendeproblematik och kön in i varandra. En person kan ofta befinna sig inom många "grupper" samtidigt, och röra sig in och ur en grupp under livet.

► Vi riskerar att **skapa en rangordning i utsattheten**. När det kommer till våld i nära relationer är fokus ofta heterosexuella **cis-kvinnor**, som rasifieras som vita, som inte har någon funktionsnedsättning eller beroendeproblematik, som varken är unga eller äldre, och som har varit utsatt för våld av en **cis-man**. I andra hand tenderar andra gruppers utsatthet att läggas till, som våld mot gruppen äldre kvinnor, eller våld mot gruppen kvinnor med beroendeproblematik.

► Vi riskerar att **hamna i en förutbestämmande makthierarki** i samhället, där vi exempelvis utgår ifrån att alla kvinnor alltid är underordnade alla män. I en sådan fastställd maktmodell är det lätt att missa att kvinnor kan ha mer makt än män i vissa sammanhang, där fler maktordningar än kön spelar in, och att detta förändras utifrån tid och plats. Vi missar också att föreställningar om att det bara finns två kön skapar utsatthet för transpersoner.

► Ytterligare en risk med en additiv modell är att vi **likställer olika former av förtryck**. Detta kan visa sig i ett jämförande mellan exempelvis rasism och sexism, där utsatthet för rasism kan beskrivas som att det är samma sak som utsatthet för sexism. Detta jämförande riskerar att förminska och osynliggöra hur förtrycken i praktiken kan te sig olika samt att de har olika historia och bakgrund.

Ett alternativ till det additiva perspektivet är att förstå **maktordningar som *intra-agerande***. Genusforskaren Nina Lykke förklarar ett intra-agerande perspektiv som: ”den dynamiska sammanflätningen av sociala kategorier och särskiljande maktordningar, samt hur dessa ömsesidigt är sammanflätade och hopsnärjda i varandra i konstant föränderliga konfigurationer under ständig omförhandling”.¹⁷

I den intra-agerande förklaringsmodellen är makt någonting föränderligt. Makt rör sig och förflyttar sig i olika sammanhang utifrån samhällsliga strukturer. Ett intra-agerande perspektiv blir alltså mycket mer komplext och oförutsägbart. Samtidigt som det kan verka svårt och komplicerat med en sådan rörlig förståelse kan detta perspektiv behövas för att kunna förstå komplexiteten och föränderligheten i en persons livssituation.

Konkret kan en intra-agerande intersektionell analys ge oss **förståelse för hur förtryck samverkar i praktiken**. Det är särskilt viktigt när vi ska ge stöd och skydd till en person utsatt för våld i nära relationer.

För att få ett exempel zoomar vi in på kategorierna sexualitet och kön. Hur kan vi förstå dessa som intra-agerande? Och hur kan vi se hur makt fördelas utifrån strukturer som ger

► **Ur ett intersektionellt perspektiv kan vi se att talet om särskilda grupper riskerar att bidra till en additiv modell, där vi kan få svårt att skapa förståelse för människors komplexa livssituationer.**

Enligt ordlista från RFSL betyder **cisnormativitet** följande: ”Antagandet att alla människor identifierar sig som det kön som har tillskrivits dem vid födseln och lever efter det könets sociala normer (kvinnligt/manligt).”¹⁸

fördelar åt män och maskulinitet samt heterosexuella och heterosexuallitet, i praktiken?

Låt oss utgå från exemplet att en homosexuell man är på väg hem genom stan och möter på ett gäng killar som ropar kommentarer efter honom. De skriker bland annat ”jävla fjolla”. Kommentarererna grundar sig inte i att de faktiskt vet om att mannen har relationer med andra män, utan på grund av att han är så pass feminin att han bryter mot normer för kön. Om en man är ”för” feminin eller en kvinna ”för” maskulin tolkas det ofta som ett uttryck för icke-heterosexuallitet. Detta endast baserat på att de bryter mot normer för kön. Anledningen är att normer för kön och sexualitet är tätt sammankopplade. Hetero- och **cisnormativitet** utgår ifrån att det endast finns två kön, att kvinnor och män kompletterar varandra och attraheras av varandra. När en man är feminin bryter han också mot normer för maskulinitet. I ”jävla fjolla” finns också ett kvinnoförakt inbyggt, en idé om att det värsta en man kan göra är att bete sig som en kvinna.

Utifrån ovanstående exempel blir det tydligt att förtryck baserat på kön och sexualitet är svåra att skilja från varandra, och att de hela tiden är sammanflätade, de intra-agerar. Samtidigt som förtrycken samverkar kan vi med hjälp av en intra-agerande analys förstå hur personer som i en additiv modell skulle placeras i samma ”grupp” (exempelvis gruppen ”hbtq”, gruppen ”homosexuella” eller gruppen ”homosexuella män”), kan ha olika livsvillkor och påverkas av olika strukturer i olika situationer. Vi kan också tydligare få syn på hur förtrycken får olika effekt i praktiken.

Från särskilt sårbara grupper till svagt samhällsskydd

Inom kunskapsområdet våld i nära relationer används exempelvis begreppen ”särskilt utsatt”, ”särskilt sårbara grupper”, ”dubbel utsatthet” och ”trippel utsatthet”. De betecknar ofta grupper vars utsatthet inte passar in i de stödstrukturer som finns. Exempel på grupper som har lyfts är våld i samkönade relationer, hedersrelaterat våld och förtryck, våld mot äldre och våld mot kvinnor med utländsk bakgrund. Dessa grupper har i en svensk kontext hanterats var för sig, och med tiden har fler och fler grupper lagts till området ”särskilt sårbara grupper”.

Bakgrunden till talet om särskild sårbarhet finns inom brottsofferforskningen. Sårbarhet har där använts som ett begrepp som innefattar tre dimensioner; utsatthet, konsekvenser och resurser. Det kan handla om att

- ▶ gruppen är utsatt i högre utsträckning än andra,
- ▶ våldet får särskilt allvarliga konsekvenser,
- ▶ de utsatta personerna inte har resurser för att förändra sin situation eller få stöd från samhället.¹⁹

En fördel med att lyfta särskilda gruppers utsatthet är att kunskapen om olika former av utsatthet har ökat. Både forskning och stödverksamheter har fått möjligheten att höja kompetensen om hur olika livssituationer kan se ut för personer som är utsatta för våld i nära relationer. Det är rimligt att anta att en effekt också har blivit att stödet har förbättrats.

Ur ett intersektionellt perspektiv kan vi se att **talet om särskilda grupper riskerar att**

bidra till en additiv modell, där vi kan få svårt att skapa förståelse för människors komplexa livssituationer. Att prata om särskild sårbarhet riskerar också att osynliggöra hur makt verkar och att sårbarheten skapas utifrån samhälleliga strukturer och förtryck snarare än utifrån inneboende egenskaper hos den utsatta. Risken blir att ”gruppen” tillskrivs orsakerna till den problematik som den utsätts för.

Exempelvis kan en problemformulering som grundas på idén om särskild sårbarhet se ut som följer: ”Det är ett problem att personer med demens inte kan redogöra för en kronologisk historia om övergrepp som personen har varit med om”. Ur ett intersektionellt perspektiv kanske situationen istället skulle formuleras som: ”Det är ett problem att rättssystemet inte har metoder för förhörsteknik och bevisföring som säkerställer rättssäkerheten för alla.”

Ett svagt samhälleligt skydd

En invändning mot teorin om särskild sårbarhet kan vara att den inte är utvecklad inom området våld i nära relationer, utan inom generell brottsofferforskning. När våld sker i en nära relation uppstår en traumatisk bindning som i sig gör den utsatta mer sårbar jämfört med andra typer av brott.²⁰ Den stora skillnaden mellan särskilt sårbara grupper och andra är istället att samhället är sämre på att tillgodose gruppernas behov av skydd och stöd, och att samhället i vissa fall bidrar till att normalisera våld mot vissa personer.

Ett alternativt sätt att prata om utsattheten som följer av förtryck grundade i samhälleliga maktstrukturer, är i termer av ett svagt samhälleligt skydd. På så sätt blir talet om särskilt sårbara grupper istället en berättelse om glapp i det samhällsskydd som ska vara lika gällande för alla. Vissa grupper kan anses vara mer utsatta än andra vid våld i nära relationer. Det som är särskilt med dessa ”grupper” är dock det faktum att de inte har tillgång till jämlikt stöd i praktiken vid våldsutsatthet.

Anna-Lena Näsström

barnmorska på Origo Stockholm

Vad kan stereotyper om hedersrelaterat våld få för följder?

– Det svenska samhället har fortfarande långt kvar till att ge stöd till alla unga som lever i hedersnormer. Det kan vara svårt att förstå vilka stora konsekvenser uteslutning kan få om man inte är uppvuxen i ett kollektivistiskt sammanhang. De som är hbtq-personer kan få höra typ ”vad är det värsta som kan hända om du kommer ut? Okej om dina föräldrar är sura ett tag, men det går ju över.”

– En annan risk är att den egna föreställningen tillåts vara måttstock för hur världen ser ut. Jag har exempelvis varit i kontakt med unga bögar som har sökt asyl men fått avslag eftersom Migrationsverket inte har ansett att deras berättelse är trovärdig när den inte följt gängse komma ut-process.

– Stereotyper kan också få till följd att man gör den utsatte till delvis ansvarig genom att ifrågasätta om man verkligen måste leva fullt ut. ”Måste du bete sig så fjolligt då? Det är väl bara att sätta på sig de där vanliga kläderna när du träffar din familj, så kan du vara dig själv efteråt. Varför måste det vara så svårt?” Det kan göra att den enskilde inte får förtroende, att man undervärderar risker eller inte lyckas ge ett rättssäkert skydd och stöd.

Du använder ordet hedersnormer, hur kommer det sig?

– Vi på Origo jobbar med unga mellan 13–26 år utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck, men jag tycker att hedersnormer är användbart ord när jag pratar med utsatta. När man säger våld är det många som stirrar sig blinda på fysiskt våld. Hedersnormer beskriver väl att det är ett helt normsystem och ger därför en mer rättvis bild, eftersom det inkluderar

det psykologiska och sociala våldet. Som till exempel att bli kontrollerad på sin fritid eller bli kränkt av familjen för ett beteende som anses skamligt.

Vad innebär det i praktiken att ha ett normkritiskt perspektiv i arbetet med våld?

– När vi pratar om hedersnormer så finns det så många fördomar och stereotypa bilder av hur både den utsatta och den som utsätter är. För att kunna ge ett bra bemötande måste jag därför först se över mina egna värderingar och hur de påverkar mig i min yrkesroll – det är a och o!

– Sen behöver jag ha funderat igenom vad jag behöver veta för att ge ett gott bemötande och ha frågeställningar för att kunna se just den här personens situation. Risken är annars att jag går på känsla och att jag då utgår från mitt normsystem. Det kan hända att jag ställer fel frågor eller utelämnar något om jag inte har tänkt igenom vad jag behöver veta. Till exempel kan det handla om att inte hoppa över att fråga om pronomen för att jag tror att jag vet att jag har en heterosexuell cis-kvinna framför mig bara genom att personen har slöja.

Vad är ditt bästa tips för ett gott bemötande?

– Grunden i bemötande är att våga fråga saker som man själv tycker är svåra, och vara uppmärksam på sina egna värderingar. Sedan kan jag bara säga: lyssna, lyssna, lyssna. Och att aldrig ifrågasätta någons våldshistoria. Många yrkesverksamma vill ha en manual för hur de ska göra. Och visst finns det frågebatterier och mallar för samtal och riskbedömningar, men det är en varningslampa när man tänker att man ”vet” hur hedersrelaterat våld ser ut. Det viktigaste är att se och vilja höra hur det är för personen man har framför sig.

Intersektionellt perspektiv på utövande av våld i nära relationer

I en intersektionell analys kan vi få syn på hur bilden av våldsutövaren som en avvikare riskerar att osynliggöra utsatta personer.

Mäns våld mot kvinnor hänger ihop med destruktiva maskulinitetsnormer. Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) undersökningar visar att stereotypa attityder kring maskulinitet och femininitet är en riskfaktor för utövande av våld. I ett sammanhang där stereotypa föreställningar om kön är vedertagna (som att riktiga män ska vara starka och trygga, eller kvinnor ska ta hand om hemmet) förekommer också mer av mäns våld.²¹

Fler strukturer än könsstruktur

Förutom könsstruktur, är det relevant i en intersektionell analys att plocka in hur andra strukturer spelar in i utövandet av våld. Vi kan också förstå hur både män, kvinnor och transpersoner av alla kön kan använda sig av våld, och vad som traditionellt kodats som maskulina uttryck, för att upprätthålla makt och kontroll. Samtidigt som vi behöver se att våld i nära relationer i de allra flesta fall utövas av män mot kvinnor, behöver insatser och stöd riktas så det blir möjligt att upptäcka våld när den som utövar våldet inte är man och den som är utsatt inte är kvinna.

Olika förtryck ställs mot varandra

Ytterligare en aspekt på utövande av våld är att en intersektionell analys kan hjälpa oss att uppmärksamma när olika förtryck ställs emot varandra. Det händer att våld i nära relationer

riskerar att bli ett argument som förstärker en existerande maktordning. I det offentliga samtalet, i läroböcker och utbildningar förläggs ofta våldsutövande hos "den Andre", alltså någon som stämplas som en avvikare, någon som det går att distansera sig ifrån. Tina Mattsson, forskare i socialt arbete, menar att det offentliga samtalet om våld ofta undviker att peka ut män som utövare av våld. Mäns våld mot kvinnor beskrivs ofta som "familjeproblem" eller "kvinnovåld", vilket osynliggör män som våldsutövare. När män väl benämns som våldsutövare menar Mattsson att dessa män ofta görs till avvikare. Det blir enklare att belysa och prata om våldsutövande om det kopplas till annat som bryter mot vad som anses socialt accepterat eller norm, som psykisk ohälsa eller fattigdom.²²

Rasifiering en viktig aspekt

Ett annat exempel är att män som rasifieras som icke-vita ofta kopplas ihop med våldsutövande. Det finns särskilt stereotyper om unga män som rasifieras som svarta som kriminella och våldverkare.²³ I kunskapsöversikten "Afrofobi – En kunskapsöversikt över afrosvenskars situation i dagens Sverige" (2014) lyfts berättelser från flera manliga respondenter som rasifieras som svarta som upplever att de uppfattas av andra som mer aggressiva och potentiellt farliga än andra män.²⁴

Forskaren Minoo Alinia visar i en intervjustudie hur män som har migrerat från Kurdistan till Sverige upplever en annan form av diskriminering och vardagsrasism än kvinnor med samma bakgrund. Alinia kopplar ihop detta med stereotyper om att män som har invandrat, och särskilt män som har invandrat från muslimska länder, är kvinnoförtryckare. Detta i kombination med att kurder ofta framställs som mer våldsbenägna än andra gör att personer som invandrat från Kurdistan till Sverige ständigt måste "förhålla sig till det svenska majoritetssamhällets stereotypa bilder av kurdiska män som förtryckande patriarker och kvinnor som offer för släktens normer".²⁵

► En intersektionell analys kan hjälpa oss att uppmärksamma när olika förtryck ställs emot varandra. Det händer att våld i nära relationer riskerar att bli ett argument som förstärker en existerande maktordning.

En kritisk intersektionell analys kan stödja oss i att förstå när personer eller organisationer säger sig arbeta för att motverka våld i nära relationer, men i själva verket vill underbygga en rasistisk argumentation. Ett exempel kan vara när hedersrelaterat våld och förtryck förklaras utifrån att det uppstår i en annan kultur än den svenska och att anledningen till att våldet uppstår är att personer som utövar våldet inte har blivit tillräckligt integrerade i det svenska samhället. Ur en intersektionell analys blir det tydligt att hedersrelaterat våld och förtryck kan uppstå av en mängd olika orsaker, där könsmaktsordning, ekonomi och exkludering kan samverka.²⁶

En intersektionell analys kan också ge oss verktyg för att uppmärksamma personers utsatthet för kollektivt utövat våld, och exempelvis visa hur samhällets stödinstanser ofta brister i att tillgodose behov hos unga hbtq-personer som blir kontrollerade av sina familjer.²⁷

Bredvid föreställningar om hudfärg och ursprung finns det idéer om att personer som utövar våld i nära relationer ska vara fysiskt starkare än den personen som de utsätter. Det finns också föreställningar om att personer som utövar våld har psykisk ohälsa, lever med

beroendeproblematik eller befinner sig i arbetslöshet. I själva verket finns våldsutövare på många olika positioner i samhället.

Stereotyper gör att våld relativiseras

Samtidigt som vi ur ett intersektionellt perspektiv behöver granska varför och när olika former av våld lyfts på en politisk och samhällelig nivå, behöver vi förstå hur en del former av utsatthet tenderar att relativiseras.

Exempelvis kan det finnas föreställningar i samhället och hos enskilda professionella om att ”personer i missbruk utsatta för våld är hopplösa fall”²⁸, eller när det gäller hedersrelaterat våld och förtryck att ”våld är en del av deras kultur, därför ska vi inte lägga oss i”.²⁹ Effekten av dessa föreställningar blir att

- grupper stigmatiseras
- våldet osynliggörs
- utsattheten inte tas på allvar
- den som utövar våldet inte får den behandling som behövs.

I arbetet för ett jämlikt stöd behöver vi granska de glapp i samhällsskyddet som gör att utsatta inte får tillgång till skydd och stöd.

En risk med stereotypa föreställningar om våldsutövare är att många som är utsatta för våld inte blir upptäckta och inte får det stöd och skydd de har rätt till. Om exempelvis partnern, den personliga assistenten eller föräldrarna är trevliga, engagerade och välutbildade är risken mindre att de förstås som våldsutövare.

En intersektionell analys hjälper oss att hålla flera tankar i huvudet samtidigt, att exempelvis motverka rasistisk argumentation och samtidigt visa på att kollektivt utövat våld som kopplas till heder förekommer, och att utsatta personer har rätt till skydd och stöd.

Mahi Akter

kurator på Sollentuna Kvinnojour

Vad tänker du att intersektionalitet och normkritik aktualiserar för frågor på jouten?

– Det kan vara förföriskt att vi är en kvinnojour och kommer från en rörelse av platt organisering, och vi får mycket cred för det vi gör, vilket kan göra att vi tänker att vi inte behöver tänka intersektionellt eller normkritiskt. En viktig utgångspunkt i vårt arbete är ett köns- maktsperspektiv. Men det är lätt när man anammar stora samhällsperspektiv att man tänker att ”Jag är klar nu, jag gör vad jag kan göra”, och inte tänker på att implementera ett maktsperspektiv också i sin egen verksamhet och vända blicken inåt. Bredvid köns- maktsperspektivet finns det rasistiska och heteronormativa maktstrukturer som också smyger sig in i våra verksamheter. När vi börjar tänka på makt har vi också möjlighet att omfördela makt!

Hur går det till i praktiken?

– I praktiken kan det betyda flera olika saker. Ett exempel är att jag som kurator eller socialtjänsten kan ha en idé om vad någon behöver, men det är viktigt att alltid låta den personen vara med och bestämma och säga vad den tycker. Sen kanske jag inte håller med, men det är viktigt att jag respekterar personens gränser. Det är särskilt viktigt att tänka på i socialt arbete med våldsutsatta människor. Våld handlar så otroligt mycket om kontroll och makt, och jag har mycket mer makt i mötet med en våldsutsatt kvinna än vad hon har, eftersom jag kan ge hjälp och hon behöver hjälp.

– Vi har en massa teorier och kunskaper men det är viktigt att vi inte antar någonting om någon annan. Det är extra

viktigt när det kommer till utsatta kategorier i samhället. Utöver bilden av det ideala offret och vem som är våldsutsatt påverkar också exempelvis rasism och islamofobi icke-vita kvinnor, som ses som bärare av kultur, eller föreställningen om religiösa kvinnor som inte anses ha någon sexualitet. Att inte låsa fast människor i fasta kategorier i förväg, utan istället möjliggöra rätten att definiera sig själv är också ett förskjutande av makt. Plus att det som händer när man är våldsutsatt är mycket att man förlorar makten att definiera sig själv.

Tror du att bilden av det ideala offret påverkar er?

– Det tror jag absolut. Jag tänker såhär: vi har föreställningar, fördomar och andra människor väcker känslor hos oss, och det är ok. Det viktiga är att ha analysverktyg för att kunna reflektera så att vi inte agerar på det. Jag kan inte underlåta mig att göra saker för att jag drivs av mina egna känslor utan måste få hjälp att få syn på det här. Jag tror inte att vi helt och hållet kan bli fria från våra föreställningar, men jag tror att nyckeln är att hitta ett sätt att hantera dem.

Vad är dina bästa tips för en maktmedveten praktik?

– Tvivla mycket! Se inte saker som sanningar. Tvivel är ett negativt laddat ord men ödmjukheten inför sig själv och inför andra är så viktig – ”jag vet inte, men låt oss upptäcka tillsammans”. Tvivlet som jag ständigt har blir också min kompis som hjälper mig att fråga: Hur vet jag det jag vet? Varför antar jag det jag antar? Hur vet jag att det jag gör hjälper den jag möter?

Utsatthet för våld i nära relationer

Intersektionella perspektiv på utsatthet för våld i nära relationer kan visa oss

- ▶ hur livssituationen för utsatta skapas i samverkan mellan flera maktstrukturer
- ▶ hur föreställningar om utsatthet påverkar samhällets skydd och stöd.

Ett intersektionellt perspektiv kan göra att tidigare osynliggjorda erfarenheter av våld i nära relationer erkänns, både på en samhällelig politisk nivå och i det konkreta bemötandet.³⁰ Utsatthet som tidigare inte har tagits på allvar, som exempelvis mäns utsatthet för våld från andra män i nära relationer, kan med ett intersektionellt perspektiv definieras som en faktisk utsatthet för våld. Mäns våld mot kvinnor i nära relationer möjliggörs av strukturer. På liknande sätt kan vi med en intersektionell analys exempelvis förstå att mäns våld mot män i parrelationer möjliggörs av makt, maskulinitet, heteronormativitet och homofobi.

Olika behov av stöd

Personer som är utsatta för våld i nära relationer beskrivs ofta som en homogen grupp, som går att finna via samma listor på indikatorer, och som har liknande behov. Men våldet drabbar inte alla utsatta på samma sätt. Det finns inte heller en enda modell för stödinsatser som passar alla. En persons livssituation påverkas av samverkande maktstrukturer, där en person kan vara utsatt för förtryck på grund av exempelvis både kön och klass samtidigt.

Ett exempel är att personer kan ha olika möjlighet att lämna en relation där de blir utsatta för våld, beroende på ekonomisk

situation. En person som har råd att köpa en egen lägenhet, eller som har kontakter inom bostadsmarknaden eller anhöriga som kan bidra med pengar kan ha större möjlighet att lämna relationen. Skillnaden i vilket stöd som behövs är stort jämfört med en person som riskerar att bli hemlös om den lämnar.

Rasistisk diskriminering osynliggörs

Enligt Veronika Ekström, som bland annat har forskat på hur våld i nära relationer framställs i svenskt offentligt tryck, är det medelklasskvinnor som rasifieras som vita som samhällets stödinsatser har utformats för. När andra former av utsatthet lyfts inom politiken och i det offentliga, görs det enligt Ekström utifrån ett tilläggande perspektiv. Tyngden blir då på personliga egenskaper istället för strukturen. ”Det är till exempel inte den etniska diskrimineringen av kvinnor med utländsk bakgrund [...] som står i fokus. Kvinnor med invandrarbakgrund lyfts fram för att de saknar nätverk och har dålig kunskap om det svenska samhället.”³¹

Det som beskrivs är en additiv modell utan maktperspektiv, där olika utsattheter läggs till varandra. Då förläggs problemet hos kvinnorna, snarare än hos det omgivande samhället. Effekten blir att rasistisk diskriminering osynliggörs och kvinnor med migrationserfarenhet beskrivs i generaliserande och stereotypa termer.

Bilden av det ”ideala offret” påverkar skydd och stöd

Det finns en bild av det ”ideala offret”, som påverkar hur utsatta personer betraktas. Hon (det ideala offret för våld i nära relationer är en kvinna) förväntas vara passiv och hjälplös³² och när hon söker stöd lämnar hon över aktörskapet till andra.³³

Ekström lyfter att denna bild både påverkar den våldsutsattas uppfattning om sig själv, och hur bemötande och stöd utformas. Inom socialtjänstens arbete med stöd till personer

utsatta för våld, är exempelvis socialarbetarens tolkningar av den våldsutsatta personens situation central för vilka insatser och vilket stöd som ges. Våldsutsattas behov omtolkas, omförhandlas och anpassas av personal för att kunna hanteras inom socialtjänstens organisation.³⁴ Samtidigt som stöd till utsatta personer kan vara påverkat av samhällets och enskilda socialarbetares föreställningar om utsatthet kan stödet också vara villkorat på andra sätt.

Ekström har i sin forskning även intervjuat en rad socialarbetare om arbetet med kvinnor utsatta för mäns våld i en nära relation. Där framkommer att flera villkorar stödet med kvinnan ska ha lämnat eller vilja lämna mannen för att få tillgång till insatser.³⁵ Undersökningar visar även att tillgången till skyddat boende för kvinnor som lever i aktivt missbruk är bristfällig.³⁶ I praktiken blir effekten att för att få stöd i sin utsatthet för våld behöver den som är utsatt först vara frisk från sin beroendesjukdom, samt ha lämnat eller ha en vilja att lämna mannen som utövar våldet.

Konsekvenserna av att det finns normer och föreställningar om hur personer som är utsatta för våld och som utövar våld är och beter sig, påverkar

- ▶ bemötande
- ▶ hur stöd utformas
- ▶ vilka insatser som finns tillgängliga.

Behov av att bredda synen om vem som är våldsutsatt

Risken är att en del personer som är utsatta för våld ständigt osynliggörs i mötet med samhällets instanser. Förutom att återskapa maktstrukturer i samhället riskerar föreställningarna att hindra upptäckt av våld i nära relation, samt att stöd uteblir eller brister. Det i sin tur möjliggör fortsatt våld.

För att stöd och skydd till personer som är utsatta för våld i nära relationer ska vara jämlikt där alla har tillgång till sina lagstadgade rättigheter behöver idéerna om vem en våldsutsatt person är och vad personen har för behov

breddas. Utifrån detta är det viktigt att ta reda på vad personer vi möter behöver och hur personens livsomständigheter ser ut, för att kunna ge ett gott stöd.³⁷

Yrkesverksamma behöver också utmana stigmatiserande och begränsande föreställningar om hur utsatta ska vara och bete sig.

▶ Risken är att en del personer som är utsatta för våld ständigt osynliggörs i mötet med samhällets instanser. Förutom att återskapa maktstrukturer i samhället riskerar föreställningarna att hindra upptäckt av våld i nära relation, samt att stöd uteblir eller brister.

Intersektionellt perspektiv på våldets mekanismer

Ovan har vi konstaterat att ett intersektionellt perspektiv kan vara ett stöd i arbetet med att upptäcka våld och utforma stöd. Men vad händer när vi anlägger ett intersektionellt perspektiv på våldets mekanismer?

Definition av "nära relationer"

Ett intersektionellt perspektiv kan hjälpa oss att bredda begreppet "nära relationer" när det kommer till våld i nära relationer. För att skapa fler möjligheter att upptäcka våld behöver vi utmana idén om att nära relation alltid är heterosexuella tvåsamma parrelationer.

För att definiera "nära relationer" kan vi använda oss av närståendebegreppet som återfinns i förarbeten till Socialtjänstlagen.³⁸ Med "närstående" menas att det finns en nära och förtroendefull relation mellan den som utövat våldet och den som utsatts för det. En nära och förtroendefull relation kan vara mellan makar, sambor, pojk- eller flickvänner, föräldrar, syskon, barn och andra släktingar.

Det kan även gälla andra nära och förtroendefulla relationer. Det kan exempelvis handla om relationer till nära vänner, eller relationen som uppstår mellan en brukare och personlig assistent.

Våldets förekomst

I forskningen om våldsutsatthet i nära relationer är det ofta svårt att säga något om huruvida vissa grupper av människor är mer utsatta än andra. Orsaken är att många kvantitativa undersökningar om särskilda grupper inte har ett representativt urval, och att undersökningar med representativa

urval inte inkluderar frågor om exempelvis sexuell läggning eller könsidentitet. Det finns dock ett par undantag. Vi vet att kvinnor är utsatta i högre utsträckning än män, och att homo- och bisexuella är mer utsatta än heterosexuella.³⁹

Våldets mekanismer påverkas av maktstrukturer

Något som däremot framkommer i forskningen är att våldets mekanismer tar sig olika uttryck beroende på livssituation. Det kan röra såväl hur våldet motiveras och uttrycks, som normalisering och uppbrott.

När en person som är våldsutsatt befinner sig i en utsatt position generellt i samhället kan det vara så att den som utövar våldet drar nytta av just den utsattheten eller motiverar våldet utifrån utsattheten. Ett exempel är att våld mot personer med funktionsnedsättningar ofta utövas mot hjälpmedel, som att ha sönder någons rollator. Det kan också vara psykiskt våld i form av att exempelvis berätta om någons sexuella läggning utan att personen själv vill det, eller att hota med att en person som befinner sig i ekonomisk utsatthet kommer att hamna på gatan om den lämnar relationen.

Exempel på när våldet motiveras utifrån hur någon bryter mot normer är våld mot transpersoner i nära relationer. Då är våldet ofta psykiskt och har transfobiska motiv. Det kan ta sig uttryck i att partnern inte erkänner ens könsidentitet eller hotar att berätta om en persons transidentitet mot dennes vilja.⁴⁰

► Våld mot kvinnor i missbruk är redan ett normaliserat inslag i samhället, vilket förstärker normaliseringsprocessen

Normaliseringsprocess och uppbrottsprocess

Inom kunskapsområdet våld i nära relationer är normaliseringsprocess och uppbrottsprocess två centrala begrepp.

- Normaliseringsprocess är, i korthet, när den som utövar våld stegvis begränsar livsutrymmet för den som är utsatt och gör våldet till ett normalt inslag i relationen.
- Uppbrottsprocess är ett begrepp som avser de processer som leder till att den utsatta trots normaliseringen kan lämna relationen.⁴¹

Både normaliseringsprocess och uppbrottsprocess kan påverkas av samhällsliga strukturer. Forskarna Carin Holmberg och Goldina Smirthwaite visar i sin forskning om intersektionella perspektiv på utsatthet för våld i nära relation, hur normalisering och uppbrott kan se ut för lesbiska kvinnor och kvinnor som lever i missbruk. De pekar exempelvis på hur våld mot kvinnor i missbruk redan är ett normaliserat inslag i samhället, vilket förstärker normaliseringsprocessen:

En kan säga att det finns en uppenbar risk för att mäns våld mot kvinnor i missbruk osynliggörs av diskursen om missbruksmiljöer som allmänt våldsamma. Det är alltså inte enbart kvinnan själv som normaliserar våldet utan även samhället i stort. Det leder i sin tur till att våldet sällan definieras i termer av att utgöra kvinnofridsbrott utan istället tolkas som en del i en allmänt våldsamt kontext.⁴²

Minoritetsstress

För att förstå utsatthet för våld hos personer som även är utsatta för samhälleligt våld och förtryck kan det vara relevant att vända sig till teorier om minoritetsstress. Minoritetsstress är ett begrepp som har använts för att beskriva den psykosociala stress som uppstår hos en person som befinner sig i en minoritetsposition i ett majoritetssamhälle.

Minoritetsstress kan uppstå på grund av egen upplevelse av diskriminering eller hatbrott. Det kan också uppstå på grund av rädsla och oro för att utsättas, vilket medför att vardagslivet anpassas för att undvika situationer där det finns risk för utsatthet.

Internaliserat självförakt är också en del av en minoritetsstress, som kan innebära att en person antar majoritetssamhällets negativa attityder gentemot sin egen identitet eller person.⁴³

Exempel på hur maktstrukturer påverkar våldets mekanismer

Holmberg och Smirthwaite lyfter vidare hur heteronormativitet förstärker normalisering av våld och försvårar uppbrott. Med utgångspunkt i forskning om lesbiska kvinnors utsatthet konstaterar de att heteronormativitet kan resultera i att icke-heterosexuella isoleras, exempelvis för att man lever dolt på grund av rädsla för repressalier från omvärlden. Det kan också vara för att familj eller vänner tagit avstånd från en eller att man inte erkänns som ett par av omvärlden. Isolering är också central i normaliseringen av våldet, som här får hjälp på traven av det omgivande samhället. Dessutom kan isoleringen leda till andra grogrunder för våld, såsom beroende, svartsjuka och maktobalans.

Våldsutsatta kan generellt känna sig skyldiga för våldet, men i icke-heterosexuella relationer tillkommer dessutom dimensionen att exempelvis kvinnors våld mot andra kvinnor inte tas på allvar och att man kanske har behövt kämpa för sin rätt att leva icke-heterosexuellt eller att ens relation fördöms av ens familj. Det gör det än

► **Minoritetsstress** är ett begrepp som har använts för att beskriva den psykosociala stress som uppstår hos en person som befinner sig i en minoritetsposition i ett majoritetssamhälle.

svårare att berätta för omgivningen och bryta upp.⁴⁴ Utöver detta ger samhället ett sämre stöd och skydd till hbtq-personer, vilket också försvårar uppbrottsprocessen.⁴⁵

De undersökningar och mindre studier som är gjorda på området visar en hög utsatthet för våld hos personer som bryter mot normer i samhället, där våld i nära relationer ofta utövas just mot utsattheten. Vi ser att utövandet av våld går i linje med de maktstrukturer som finns i samhället och den som utövar våldet förstärker och drar nytta av det strukturella förtrycket.

Vidare kan vi se att de faktorer som ofta är framträdande i en normaliseringsprocess, så som isolering och kontroll kan vara förstärkta redan innan en normalisering påbörjas, när det är en person som bryter mot samhällsnormer, som är utsatt.

Sammanfattningsvis kan vi se att intersektionella perspektiv på förekomst av och former för våld i nära relationer kräver mer forskning.

Margot Olsson

samordnare i Malmö stad

Hur skulle du beskriva ert arbete med det som brukar kallas sårbara grupper?

– I slutet på 90-talet startade vi arbetet med det som då kallades Kvinnofridsprogrammet. Redan då hade vi med att det fanns kvinnor som var utsatta på andra sätt bredvid våldet, till exempel missbruk eller utsatta för sexuellt våld. Rent konkret har vårt arbete handlat om utbildningssatsningar, samverkan över myndighetsgränser och behov av specifika resurser. Jag har förresten alltid haft svårt för uttrycket sårbara grupper. Jag brukar säga utsatta grupper. Sårbar låter som att det är en egenskap hos personen själv.

Vad har ni haft för utgångspunkter för arbetet mot våld?

– Vår grundprincip har varit att vara inkluderande och arbeta brett. När andra arbetade för kvinnor som var utsatta för mäns våld och barn som bevittnar våld hade vi med barnmisshandel också. Nu har vi breddat ytterligare så att det inte bara handlar om nära relationer i traditionell bemärkelse, utan även relationer till boendepersonal, gode män eller förvaltare. I praktiken blir det också en nära relation! Det är viktigt att alla som är berörda av våldet ska få hjälp. Kvinnor, män, barn, såväl utsatta som förövare, oavsett hur våldsutsattheten ser ut. Även om mäns våld mot kvinnor är vanligast så förekommer våldet i alla former. Därför måste vi ha insatser för alla.

Vad är dina bästa tips till någon i din position som vill arbeta för att stärka samhällets skydd?

– Hela mitt yrkesliv, snart fyrtio år, är det är samverkan som har varit min röda

tråd. Man måste ta sig utanför sin organisation så att man får in olika vinklar på arbetet. Jag tror att man lär sig väldigt mycket av att få in andras perspektiv på det vi gör. Plus att stuprören som finns i organisationen gör det ännu viktigare. Människor är inte endimensionella.

– Ett annat exempel är vikten av att ha personen i fokus. När man ska göra en utredning blir det lätt att själva utredningen kommer i centrum och så samarbetar man med dem som man behöver för att kunna genomföra utredningen. 2008 startade vi Koncept Karin, där polisen och socialtjänsten är samlokaliserade. Där försökte vi istället ha den våldsutsatta och hennes olika behov i centrum. Förutom det jag som socialsekreterare gör, vad behövs mer för att den här personen ska få så bra hjälp som möjligt? Kan jag underlätta samverkan med andra myndigheter? Jag som socialsekreterare ska inte göra allt, men jag kan se till så att den våldsutsatta kommer dit den ska.

Vad är nästa steg för er?

– Det förebyggande arbetet – att påverka att våld överhuvudtaget sker. Där är det också viktigt att ta det tillbaka till att det är en samhällsfråga så att vi inte hamnar i det individuella vilket är lätt när vi jobbar inom socialtjänsten.

Kerstin Jigmo

specialistläkare i allmänmedicin

Det är lätt att man tänker att man gör lika för alla, men att man ändå gör olika, till exempel för kvinnor och män, svensk och utländsk bakgrund, hög- och lågutbildad. Berätta om din resa?

– Det började med att vi såg över sjukskrivningarna på vårdcentralen där jag jobbade. När jag började min läkarbana trodde jag att jag gjorde en välgärning när jag sjukskrev, men idag visar forskning att du mår sämre, får fler sjukdomar och ökad dödlighet genom utanförskapet som sjukskrivning kan innebära. På enheten där jag jobbade blev vi mycket bättre på att minska sjukskrivningarna, men sen fick vi könsuppdelad statistik från försäkringskassan. Det visade sig att vi lyckades få män i arbete men var påtagligt sämre när det gällde kvinnor. Jag var chockad, hur kunde det komma sig?

– Jag började läsa journalerna för patienter som var sjukskrivna och följde dem i deras processer. Där kunde jag se att det stod hur mycket som helst om kvinnornas sociala situation – om henne, hennes man, hennes barn, hennes vänner, hennes föräldrar. I männens journaler stod det ingenting förutom deras yrken – även om de var arbetslösa. Vi frågade inte om männens sociala situation och de svarade inte spontant. Vi var i allra högsta grad med och förstärkte kvinnan som omvårdande. Vi tyckte synd om kvinnorna som hade så mycket runt omkring sig. Som följd blev kvinnor sjukskrivna mycket längre, medan det var självklart att männen skulle snabbt tillbaka i arbete.

– I journalerna var det också uppenbart många som antydde att de hade varit våldsutsatta, men personalen hade inte plockat upp det. Vi fick kunskap från NCK och bestämde oss för att börja fråga om våld. Typ ”är det någon som har gjort något mot dig som inte känns okej?”

Var det något som förvånade dig när ni började fråga?

– När vi började fråga hade alla långtids-sjukskrivna kvinnor varit våldsutsatta. Jag hade aldrig i min vildaste fantasi kunnat tro att det var så vanligt. Jag har lärt mig att det inte finns någon skylt i pannan som signalerar förövare eller våldsutsatthet. Det är så mycket lättare att tänka att någon som redan är i ett utsatt läge också är våldsutsatt, än någon med en högt uppsatt position och polerad yta. Jag frågar alla patienter, och jag frågar vid flera tillfällen. Samtidigt blir jag förvånad varje gång någon svarar ja på frågan om våld. Särskilt bland äldre – där är det många våldsutsatta som jag aldrig hade känt till om jag inte frågade.

Hur gör du för att göra lika för alla?

– Jag har lärt mig att jag ständigt måste påminna mig om att jag måste tänka tvärtom, annars går jag tillbaka i gamla mönster. Jag faller själv i de fällor som jag påpekar när jag undervisar studenter eller föreläser för andra läkare. Man måste hålla det levande, annars faller man tillbaka.

– Genom den medicinska utbildningen tänker man per automatik att man gör lika när man möter sina patienter. Vi tror inte det om oss själva, att vi faktiskt gör olika. Normer och värderingar påverkar oss mycket mer än vad vi är medvetna om. Dessutom är det här inget man pratar om inom sjukvården, som är en både hierarkisk och patriarkal plats.

– När vi jobbade med sjukskrivningsprojektet började vi diskutera skillnaderna vi gjorde omedvetet. Vad skulle hända om vi tänkte tvärtom för kvinnor och män? Om det hade varit en kvinna istället, hade du agerat likadant då? Resultatet blev genushanden som är baserad på de vanligaste fällorna jag fann efter ett års journalgranskning. Handen pekar på fem aspekter där vi gör omedvetet olika – frågor om familjesituation, våld, somatisk eller psykosomatisk diagnos, riskbruk och alkohol samt rehabilitering.

”

När vi började fråga hade alla långtidssjuk-skrivna kvinnor varit våldsutsatta. Jag hade aldrig i min vildaste fantasi kunnat tro att det var så vanligt.

”

Kerstins bästa vardagstips till andra som vill börja fråga om våld och göra lika för alla

- ▶ Tänk tvärtom – om det exempelvis hade varit en person av ett annat kön, en annan utbildningsnivå eller etnisk bakgrund, hade jag gjort annorlunda då?
- ▶ Alla som har kontakt med patienter, brukare eller klienter ska fråga om våld, inte bara kuratorn eller psykologen.
- ▶ Många undrar när rätt tillfälle är, när ska man fråga om våld? Vänta inte på rätt tillfälle att fråga, utan skapa rätt tillfälle!
- ▶ Folk blir inte rädda eller kränkta när man frågar. De kan välja att inte berätta, men förvånande ofta säger de som det är.
- ▶ Gräv där du inte förstår, om någon svarar svävande eller diffust.

DEL 2

Upptäcka och agera i praktiken – fallbeskrivningar

För att visa hur ett intersektionellt perspektiv kan vara ett verktyg i arbetet med jämlikt skydd och stöd, dyker vi här djupare ner i två teman:

- ▶ Upptäcka våld i nära relationer
- ▶ Agera vid våld i nära relationer

Temana lyfts utifrån två fiktiva fallbeskrivningar, om Adam och Sara. Fallen är disponerade på samma sätt. Efter varje berättelse följer reflektionsfrågor där du som enskild professionell får reflektera över hur du skulle kunna fråga om våld, upptäcka utsattheten, och agera när du fått reda på att en person är utsatt.

Sedan ger vi en sammanfattning av den kunskap som finns på området och hur upptäckande och agerande kan se ut när det är personer som bryter mot föreställningar om utsatthet som behöver stöd.

FALL 1

Att upptäcka våld i nära relationer

Professionella, grannar, vänner och anhöriga upptäcker sällan att personer i deras närhet är utsatta för våld. En anledning kan vara att personer som är utsatta inte är de vi tänker att de ska vara, eller inte beter sig på ett förväntat sätt.

Här beskriver vi fallet "Adam". Adam är utgångspunkten för reflektioner om att upptäcka och fråga om våld i nära relationer.

Adam

Adam är en kille på femton år. Han bor i en mindre stad i Sverige. Hans familj har ganska traditionella religiösa värderingar. Familjen och släkten har ett gott rykte i staden, pappan är läkare och mamman tandläkare. Utöver sitt arbete sitter Adams mamma även i kommunfullmäktige.

Adam har sedan han var liten vetat att han är intresserad av killar och inte av tjejer. När han blir tonåring börjar han använda internet för att utforska sin sexualitet. På nätet chattar Adam med vad han tror är jämnåriga killar.

En dag efter skolan träffar Adam en av killarna som han chattat med. Det är första gången han träffar någon från chatten. Han är nervös men också förväntansfull inför mötet. När de väl ses visar det sig att killen inte är jämnårig utan tio år äldre, men Adam tycker att han verkar schysst. Han ställer frågor och är intresserad av Adam, och ser dessutom väldigt bra ut. De går hem till killen och Adam hänger inte riktigt med i vad som händer, men plötsligt har de sex.

Efteråt har Adam en lite dålig känsla, men han fortsätter ändå träffa den äldre killen. Han tänker att han ju ändå verkar vara en bra person. Fjärde gången de ska ses har Adam bestämt innan att det ska vara en ordentlig dejt. Han vill att de ska se på film och prata. När de väl ses vill den äldre killen bara ha sex. Adam säger nej, men killen fortsätter ändå. Efter händelsen mår Adam sämre och sämre, och han har ingen att prata med. Killen från chatten fortsätter att höra av sig, men Adam vet inte vad han ska svara.

Samtidigt som Adams mående blir sämre ökar pressen från föräldrarna. De tycker att han är för feminin och att han borde ha fler killkompisar. De ger Adam pikar om att han är

introvert och tafatt. Föräldrarna börjar också "skämta" om att de kanske borde ordna så att han kan gifta sig med en dotter till familjens vänner, eftersom han själv inte verkar ta några initiativ till att vara intresserad av det motsatta könet.

En dag när Adam är ensam hemma lämnar han sin dator framme på köksbordet. Pappan kommer hem och ser att Adam är inne på en sida för homosexuella män. Pappan ställer Adam till svars, stänger in honom i köket och vägrar låta honom gå innan han har förklarat sig. Till slut kastar han datorn i golvet, hotar Adam och säger att han kommer att bli straffad för det han har gjort. Efter detta blir pressen och kontrollen från föräldrarna hårdare.

Skolpersonalen märker att Adam mår dåligt, toppbetygen börjar dala, han har hög frånvaro och han har blivit ännu mer inåtvänd än förut. En av hans lärare tar honom åt sidan och pratar med honom, men Adam säger att allt är lugnt. När läraren föreslår att de ska ta ett gemensamt samtal med Adams föräldrar blir Adam arg, springer ut från klassrummet och slänger igen dörren.

Läraren, som känner Adam som en lugn person, och Adams föräldrar som närvarande och trevliga, blir förvånad. Hon hänvisar Adam till skolkuratorn. Adam går med på att träffa kuratorn, och berättar där att han inte mår bra, att han känner sig stressad och pressad och haft svårt att koncentrera sig i skolan senaste tiden. När kuratorn frågar varför Adam tror att det är så svarar han undvikande. Även kuratorn föreslår möte med föräldrarna för att de ska kunna prata igenom Adams skolsituation tillsammans, men då sluter sig Adam och vill inte prata mer.

Kuratorn är fortsatt orolig, och ringer anonymt till socialtjänsten för att rådgöra. På socialtjänsten lyfter man att problemen kan bota i elevens hemförhållanden. Kuratorn slår bort detta. Han känner till Adams föräldrar, och har träffat dem flera gånger i olika sammanhang, där verkar allt lugnt.

Reflektion efter fallbeskrivningen

Efter att du har läst fallet om Adam, fundera enskilt eller tillsammans med en kollega över:

- ▶ Vad väcker berättelsen om Adam för tankar och känslor hos dig som läser?
- ▶ Vilka normer och föreställningar är det som spelar in i att skolpersonalen inte upptäcker Adams utsatthet?
- ▶ Skulle du kunna komma i kontakt med Adam eller Adams föräldrar i ditt arbete?
- ▶ Hur hade du kunnat upptäcka Adam som utsatt för våld?
- ▶ Hur skulle du som professionell kunna skapa förtroende hos Adam, så han har möjlighet att prata om sin situation?
- ▶ Hur kan du ställa frågor om våld till Adam? Vad är viktigt att tänka på när du frågar?
- ▶ Varför brister kuratorn i sitt uppdrag om att göra orosanmälan till socialtjänsten när det finns en misstanke om att barn far illa eller riskerar att fara illa?

Sammanfatta dina reflektioner utifrån fallbeskrivningen och fundera över hur du kan ställa frågor om våld och arbeta med bemötande i din verksamhet, för att kunna möta personer som är i en liknande situation som Adam.

Att fråga om våld

För att upptäcka våld i nära relationer behöver yrkesverksamma ofta fråga klienter/brukare/patienter om de är utsatta, och vara beredda på många olika svar.

Få personer som är utsatta berättar självmant eller spontant om sin utsatthet. Om en utsatt person berättar, kanske berättelsen inte är på det sättet som den yrkesverksamma tänkt. Berättelsen kommer sällan första gången någon frågar om våld. Många som är utsatta för våld i nära relationer är rädda och oroliga för att inte bli trodda och tror ofta att de kommer att bli ifrågasatta och misstänkliggjorda.

Att fråga om våld i nära relationer i en verksamhet kan göras på två sätt. Det kan handla om **spontana frågor vid misstanke om utsatthet och/eller rutinfrågor, som ställs kontinuerligt och konsekvent**. Beroende på vad vi vill åstadkomma och vilken verksamhet vi arbetar i, kan det ena eller andra passa bättre. Ofta är det bra med en kombination av kombination av att fråga på indikation och att fråga på rutin, för att få många möjligheter att upptäcka utsatthet.

Att fråga vid tecken och indikationer på våld

Att ställa frågor vid misstanke om våld kräver kunskap om de tecken och signaler som finns när det kommer till våld i nära relationer. För att kunna identifiera vilka tecken och signaler på våld som kan finnas hos verksamhetens målgrupp behöver yrkesverksamma kunskap om våldets

- ▶ mekanismer (normaliseringsprocess och uppbrottsprocess)
- ▶ uttryck (fysiskt, psykiskt, sexuellt, materiellt, ekonomiskt, försummelse och latent)
- ▶ effekter (exempelvis effekter på den psykiska och fysiska hälsan)

Fördelen med fördelen med att fråga på indikation är att det ger en konkret ingång till samtalet, och att det går att välja att ställa dem i situationer där det finns tid och möjlighet att fånga upp svaret.

Att fråga på rutin

Att fråga om utsatthet för våld i nära relationer på rutin kräver ett gemensamt förhållningssätt på arbetsplatsen. Det kan handla om att ledning eller kollegor kommer överens om var och när rutinfrågor kan ställas, och om hur frågorna kan formuleras. Frågorna kan ställas vid ett första samtal, som en del av en anamnes, vid ett andra samtal, vid ett inskrivningssamtal eller liknande. Ett gemensamt förhållningssätt till hur frågor ska ställas kan skapa en trygghet hos den enskilde professionella, i vetskapen om att all personal gör på liknande sätt. Det finns en överenskommelse om att det är en viktig del av arbetet att upptäcka våld att luta sig mot.

Ur ett intersektionellt perspektiv kan vi förstå att rutiner om hur personal ska ställa frågor om våld kan göra att vi undviker att fråga utifrån egna föreställningar och idéer; vi frågar helt enkelt alla. Dessutom kan vi utveckla system som gör att alla i verksamheten gör på liknande sätt. Risken när vi frågar på rutin är att frågandet blir mekaniskt, och att det inte finns tillräckligt med tid för att fånga upp svaret. En risk är också att rutiner blir statiska och brister i att uttrycka den flexibilitet som kan behövas av personal för att kunna möta våldsutsatta i många olika livssituationer. Alla verksamheter har inte heller möjlighet att skapa tillfällen för att fråga på rutin.

Ur ett intersektionellt perspektiv behöver yrkesverksamma i frågandet om våld utgå ifrån att personer som de möter kan befinna sig i olika livssituationer. Yrkesverksamma behöver också vara öppna för att kunna ta emot många olika berättelser om utsatthet. Reaktioner eller icke-reaktioner från professionella kan vara avgörande för huruvida en person som varit utsatt får förtroende och är öppen för att få stöd, eller om personen sluter sig, och inte vill berätta mer.

Att tänka på vid frågor om våld

► **Alltid ställa frågor när du är själv med klienten/brukaren/patienten**, oavsett vem det är som följt med personen. Det går aldrig att veta vem eller vilka det kan vara som utövar våldet.

► **Alltid använda en extern auktoriserad tolk om en person har behov av tolk.** Gärna tolk via telefon eftersom det är lättare att vara anonym med telefontolk. Använd aldrig medföljande personer som tolk.

► **Ta personens berättelse på allvar, även om du inte förstår.** Det är mycket sällan någon som är eller varit utsatt för våld överdriver sin situation. Det är vanligare att en person underdriver, eller inte berättar alls.

► **Ställ både öppna och riktade frågor.** Gör inga antaganden i frågorna om vem det kan vara som har utövat våldet, eller vilka relationer en person har eller inte har. Öppna frågor kan vara: "Hur ser dina nära relationer ut?" och riktade frågor "Har någon gått över dina gränser?" eller "Har någon använt våld mot dig, som exempelvis tagit dig hårt i armen eller försökt kontrollera dig på något sätt?"

► **Fundera över vilka ord du använder.** Personen du möter behöver kunna känna igen sig, både i beskrivningen av våldet och i beskrivningen av sig själv. Du vet själv bäst hur du kan skapa förtroende just för din målgrupp, och de personer som kommer till dig.

► **Lyssna in och fråga innan du gör antaganden.**

► **Låt processen ta tid.** Det kan kräva flera samtal innan någon berättar, och att personen får frågan många gånger.

Att upptäcka Adam som utsatt för våld

För att Adam ska kunna upptäckas som utsatt för våld behöver skola och socialtjänst ha ett intersektionellt perspektiv, samt samverka med varandra.

Adam skulle kunna bli upptäckt som utsatt för våld både av skolpersonal och socialarbetare. Detta kräver dock ofta att personalen ställer frågor om våld, antingen spontant, eller på rutin. I skolan skulle rutinfrågor kunna ställas vid återkommande samtal hos exempelvis skolsköterska, eller vid återkommande samtal med en mentor.

Spontana frågor skulle kunna ske när en elev ändrar beteende eller uppvisar tecken på att hen har en försämrad hälsa. Om Adam hade kommit till socialtjänsten hade även de kunnat ställa frågor på rutin, exempelvis vid ett första samtal när socialarbetaren undersöker en persons livssituation och hur en person har det i sina nära relationer. Spontana frågor kan ställas exempelvis vid tecken på ohälsa (fysisk eller psykisk) eller om anhöriga eller en person i klientens närhet verkar överbeskyddande eller kontrollerande (exempelvis alltid insisterar på att vara med vid möten).

Det finns flera tecken och signaler på utsatthet för våld i Adams fall. Adam får ett förändrat beteende i skolan, han verkar orolig och nedstämd. Depression och ångest är en vanlig effekt av att vara utsatt för våld.⁴⁶ Att Adam inte berättar om sin utsatthet kan vara kopplat till motvilja om att berätta om sin sexuella läggning. För att förstå varför det kan vara svårt att berätta om sexuell läggning som bryter mot heteronormer kan vi vända oss till teorier om minoritetsstress (se del 1 av detta metodstöd). Det kan vara så att Adam är orolig för att få ett negativt bemötande om han skulle berätta att han är intresserad av killar. Att hans intresse för killar kan få conse-

kvenser i form av ytterligare våld från familjen kan göra det ännu svårare att berätta.⁴⁷

Kränkningar, missförstånd och osynliggörande av homo- och bisexuella i bemötande beror oftast på en förväntad heterosexualitet, så kallad heteronormativitet. Forskning visar att ett otillräckligt bemötande inom hälso- och sjukvården kan leda till att patienten väljer att inte söka sig till vården, vilket i förlängningen, för en person som är utsatt för våld, kan få livshotande konsekvenser.⁴⁸ Även om Adam skulle bli upptäckt som utsatt för våld finns det en brist på skyddade boenden och stödverksamheter utformade för killar och män.

Våld från vårdnadshavare

Det våld som Adam är utsatt för från sina föräldrar är våld som en del utsatta skulle benämna som hedersrelaterat våld. Som professionell är det viktigt att i bemötande inte anta varför en person är utsatt, eller benämna orsaken till våldet åt personen. Den som är utsatt har alltid själv rätt att definiera sin utsatthet. Kollektivt utövat våld och våld ifrån vårdnadshavare som försvaras med status och rykte, kan förekomma oavsett om den utsatta formulerar det i termer av hedersrelaterat våld, eller inte.

För professionella är det viktigt att ha kunskap om vad hedersrelaterat våld är och våldets mekanismer, exempelvis för att kunna göra en adekvat risk- och skyddsbedömning. Samtidigt handlar ett gott bemötande om att framförallt se till en persons individuella behov av stöd.

I bemötande och upptäckande behöver det finnas metoder för att möta personer som är utsatta av flera personer samtidigt, såväl som metoder för att möta personer som är utsatta av en enda person. Det behöver finnas beredskap för att de som utövar våld samtidigt kan vara vårdnadshavare eller en del av personens nätverk. I Adams fall är det också av största vikt att professionella har kunskap om hbtq-personers utsatthet för våld relaterat till upprätthållande av familjens status.

Sexuellt våld och skam

Att vara utsatt för sexuellt våld, som Adam blir av den äldre killen, kan också vara förknippat med skam. Det kan hindra Adam att berätta. Många som är utsatta för sexuella övergrepp skuldbelägger sig själva och känner skam för sin utsatthet.

Många som har varit utsatta för våld i nära relationer har svårt att sätta ord på sina upplevelser. Det kan bero på en normaliseringsprocess, men också på en svårighet att identifiera sig med ”en misshandlad person” eller med ”någon som blivit våldtagen”. När det kommer till hbtq-personers utsatthet kan ordlösheten kring utsattheten vara förstärkt. Om en man eller kille som är utsatt, aldrig tidigare hört talas om eller fått information om att killar och män kan vara utsatta för våld eller sexuella övergrepp, kan det vara ännu svårare att sätta ord på vad det är som har hänt.⁴⁹

Att bryta mot flera normer

Adam bryter mot flera av de normer som finns för hur en våldsutsatt person förväntas vara och bete sig. Då han är kille kan det finnas en föreställning eller ett undermedvetet antagande hos professionella att han ska klara sig själv. Det kan också finnas en föreställning om att män inte kan vara utsatta för våld, eller att våld som män och killar är utsatta för inte är lika allvarligt.

Som homosexuell bryter Adam mot heteronormer. Det kan vara så att skolpersonalen och personalen på socialtjänsten har ställt heteronormativa frågor, vilket kan ha gjort att Adam slutit sig ännu mer, och förlorat förtroendet. Vidare har Adam både varit utsatt för sexuella övergrepp av killen han dejtar och är samtidigt utsatt för våld från flera personer i familjen, som dessutom är hans vårdnadshavare. Detta bryter också mot föreställningar om att våld i nära relationer alltid tar sig uttryck i våld från en person mot en annan, och att våldet sker i en kärleksrelation.

Slutligen är Adam en sexuellt aktiv person, som tar initiativ till kontakter med andra killar

► Personalen i skolan och socialtjänsten i Adams fall kan behöva granska och utmana flera normer och föreställningar om utsatthet för våld i nära relationer för att kunna upptäcka Adam och ställa frågor om våld på ett sätt som ger ett jämlikt skydd och stöd.

och män. Detta kan också bryta mot föreställningar om en utsatt person som passiv och underordnad. Det finns också idéer i samhället om att en sexuellt aktiv person får ”skylla sig själv” om den blir utsatt för sexuella övergrepp. Dessa föreställningar återskapas exempelvis i media och rättsväsende, och internaliseras ofta av personer som är utsatta. Det är inte ovanligt att utsatta personer känner skuld i att de exempelvis var attraherade av eller följde med personen som utsatte dem.

I Adams fall kan vi se att skolpersonalen brister i att möta Adam utifrån hans livssituation, och att skolkuratoren brister i sin anmälningskyldighet till socialtjänsten, som handlar om att rapportera när barn och unga under 18 år far illa eller riskerar att fara illa.

Ur en intersektionell och normkritisk analys kan vi se att personalen i skolan och socialtjänsten i Adams fall kan behöva granska och utmana flera normer och föreställningar om utsatthet för våld i nära relationer för att kunna upptäcka Adam och ställa frågor om våld på ett sätt som ger ett jämlikt skydd och stöd.

FALL 2

Att agera vid våld i nära relationer

Många som är utsatta för våld i nära relationer får livsavgörande stöd och insatser från kommuner, myndigheter och ideella organisationer. Andra får inget eller bristfälligt stöd. Ur ett intersektionellt perspektiv kan vi se att en anledning kan vara att det finns normer och föreställningar om våldsutsatta personer.

Föreställningarna finns på samhällelig och politisk nivå, men även på individuell nivå. De kan ta sig uttryck i idéer om vilket stöd utsatta personer behöver, eller vilka livssituationer personer utsatta för våld befinner sig i. Utifrån dessa idéer har samhällets instanser utformat sina insatser.

Nedan beskrivs fallet "Sara". Sara är utgångspunkten för reflektioner om intersektionella perspektiv på att agera vid våld i nära relationer. Efter fallbeskrivningen följer några reflekterande frågor. När du har funderat över Saras livssituation kopplat till hur din egen verksamhet är utformad, gå vidare och läs om att agera vid våld i nära relationer. Slutligen följer en analys av Saras livssituation, där vi ur ett intersektionellt perspektiv kan förstå hur Sara påverkas av samverkan av flera olika maktordningar som verkar på flera nivåer i samhället, samtidigt.

Sara

Sara och Hannes träffades för fem år sedan när Hannes var på en arbetsresa i S:t Petersburg. De blev kära och hade under flera år ett distansförhållande där de ofta hälsade på varandra och hade tät kontakt på Skype. Sara föddes i Iran och flyttade till Ryssland med sina föräldrar som barn. Under åren som Sara och Hannes är ihop hårdnar attityden i Ryssland mot personer som invandrat. Saras grannar slutar prata med henne och hon märker av den skiftade inställningen i samhället. Hannes är ofta orolig för henne. Efter att Sara blivit utsatt för dödshot på sitt arbete som butiksbiträde bestämmer sig paret för att flytta ihop i Hannes hemstad Malmö. Planen är att Saras mamma och syster också så småningom ska flytta till Sverige.

Sara och Hannes är överlyckliga över att äntligen få bo ihop. De flyttar till en gemensam lägenhet som Hannes har köpt, handlar nya möbler tillsammans och har roligt när de ska fixa iordning sitt gemensamma hem. Sara börjar söka jobb, men märker att det är svårare än vad hon först tänkt sig. Hon blir inte kallad till några intervjuer. Hannes lugnar henne och säger att det kommer lösa sig. Han kan ta hand om henne och försörja henne så länge och säger att det inte är någon brådska. Sara känner sig tacksam och glad över att hon är med en så fantastisk person.

Några månader efter att Sara kommit till Malmö märker hon att Hannes är mer och mer överbeskyddande och ständigt vill ha koll på henne. Han säger själv att han varit så orolig för henne efter att hon blev utsatt på sitt jobb att han inte gärna vill att hon ska röra sig för mycket själv i Malmö ännu. I början tycker Sara att det är gulligt att Hannes vill ta hand om henne, men efter ett tag tröttnar hon på att gå hemma och alltid behöva be om pengar.

Efter ett halvår i Malmö tar hon upp med Hannes att hon vill börja på SFI, för att ha bättre förutsättningar för att få ett jobb. Han blir han arg och skriker åt henne att hon borde vara tacksam för att han tar hand om henne, att hon inte skulle klara sig annars och att hon inte är någonting utan honom. Efter utbrottet ber Hannes om ursäkt. Han bjuder Sara på en weekendresa till Köpenhamn, och veckan efter kommer han hem med broschyrer om SFI till Sara. Hon blir glad och känner att allt kommer bli bra. Någon månad senare börjar Sara på SFI. Hon är en flitig student och får fin kontakt med läraren, som också pratar lite ryska.

Sara har anpassat sig mer och mer efter Hannes kontrollbehov. Hon berättar alltid för honom vart hon ska och vem hon ska träffa, och svarar alltid när han ringer på facetime och vill se var hon är någonstans. En dag när Sara tagit en kaffe med SFI-läraren efter lektionen väntar Hannes hemma. Han undrar varför Sara inte svarat i telefonen. När hon säger att hon inte hörde telefonen som låg i väskan blir Hannes rasande. Han knuffar Sara in i en byrå så att hon slår i huvudet. Hon blir tvungen att åka till sjukhuset. Hannes följer med och hjälper till att tolka mellan läkaren och Sara. Läkaren säger att Sara ska ta det lugnt, hon kan ha fått en hjärnskakning och hon ordinerar att vara hemma och vila en vecka.

När Sara kommer tillbaka till SFI är läraren orolig för henne och frågar vad som har hänt. När Sara säger att hon snubblat hemma, frågar läraren hur Hannes är, är han bra mot Sara? Sara svarar att allt är fint mellan dem, att Hannes tar hand om henne och ser efter henne. Läraren nöjer sig inte med svaret och efter lektionens slut får hon ur Sara att det har varit en del bråk. Veckan efter har SFI-läraren fixat så att Sara får träffa en socialsekreterare. Socialsekreteraren ställer många frågor till Sara, som berättar en del om hur det har varit sen hon kom till Malmö. Socialsekreteraren förklarar att Sara kan få skyddat boende, och att hon har rätt till stöd från kommunen. Sara avböjer. Hon menar att hon är väl omhändertagen av Hannes.

Reflektion efter fallbeskrivningen

Efter att du har läst fallet om Sara, fundera enskilt eller tillsammans med en kollega över:

- ▶ Vad väcker fallbeskrivningen för tankar och känslor hos dig som läser?
- ▶ Hur kan du ur ett intersektionellt perspektiv förstå Saras utsatthet och effekterna av våld?
- ▶ Skulle du kunna komma i kontakt med Sara eller Hannes i ditt arbete?
- ▶ Hur skulle du som professionell kunna skapa förtroende hos Sara, så att hon har möjlighet att prata om sin situation?
- ▶ Hur skulle du kunna stödja Sara i din professionella position utifrån den livssituationen hon befinner sig i?
- ▶ Vilket stöd skulle Sara kunna få av socialtjänsten, hälso- och sjukvården och kvinnojouren?

Sammanfatta dina reflektioner utifrån fallbeskrivningen. Fundera över hur du kan arbeta med bemötande och agerande i din verksamhet, för att kunna ge stöd till personer som är i en liknande situation som Sara.

Att agera vid utsatthet för våld

Alla personer som är utsatta för våld har sina egna unika upplevelser och befinner sig alltid i en situation som är utsatt. Därför krävs det en lyhördhet och flexibilitet hos professionella, för att kunna möta den stödsökande. Det finns ingen mall för hur ett adekvat stöd ska se ut. Däremot behöver stödet leda till att personen som är utsatt får

- ▶ skydd från fortsatt utsatthet
- ▶ möjlighet att bearbeta sina upplevelser
- ▶ stöd i att forma ett liv fritt från våld.

Studier som frågat kvinnor utsatta för våld i nära relationer om deras behov visar att stödet behöver vara holistiskt. Det krävs en kombination av stöd, exempelvis bostad, transport, säkerhetsplanering, råd om rättsprocess och stöd i rättsprocessen, omsorg om barn och ekonomiskt stöd.

Utöver detta behöver många som är utsatta för våld i nära relationer emotionellt stöd, där de får möjlighet att bearbeta känslor och trauman som uppstått i och med utsattheten.⁵⁰

Ett adekvat stöd till personer utsatta för våld, ur ett intersektionellt perspektiv, kräver av organisationer och enskilda professionella:

Kunskap om våld i nära relationer ur ett intersektionellt perspektiv, där många olika livssituationer räknas in. För att förstå vilka insatser en person behöver, krävs det att personal och ledning har kunskap om våldets förekomst, uttryck och mekanismer. Med utbildning kan vi få underlag för hur vi ska agera i enskilda situationer. Vi kan få stöd i att förstå en persons livssituation och vilka begränsningar som kan finnas på en strukturell

nivå, och hur de påverkar en individ. Vi kan också ha en öppenhet för vilka behov en person kan tänkas ha, och undersöka hur skydd, emotionellt och praktiskt stöd ska utformas utifrån individens unika livssituation.

Förtroendeskapande arbete. Lågt förtroende för myndigheter kan vara en konsekvens av minoritetsstress. Om en person tidigare har blivit illa behandlad av myndigheter, eller riskerar att bli ytterligare utsatt av myndighetspersoner (som vid risk för förlorat uppehållstillstånd), är det av stor vikt att förtroende byggs upp i relation mellan stödsökande och professionell, för att insatser ska kunna utformas korrekt.

Få personer som är utsatta för våld har full insikt i sina rättigheter och vad socialtjänstlagen säger om stöd till utsatta. Att stöd och information är tydligt, konsekvent och förutsägbart är därför en nyckel i arbetet.

Samverkan med andra myndigheter och ideella organisationer, samt samverkan mellan olika enheter i en organisation. Genom god samverkan, där alla instanser har den stödsökandes perspektiv i fokus, kan situationen för den som är utsatt underlättas och förbättras.

Samverkan blir extra viktig exempelvis då en person är aktuell inom flera områden i socialtjänsten samtidigt, som ekonomiskt bistånd, LSS och stöd för utsatthet för våld.

► Få personer som är utsatta för våld har full insikt i sina rättigheter och vad socialtjänstlagen säger om stöd till utsatta.

Att ge Sara stöd och skydd

För att förstå utsattheten som Sara lever i, kan vi använda en intersektionell analys i kombination med den forskning som finns på de områden som finns beskrivna i fallet. Saras livssituation och det stöd och skydd som hon behöver påverkas av flera samhälleliga maktordningar, som samverkar.

Saras livssituation påverkas av att hon precis genomgått en migrationsprocess. En migrationsprocess är ofta påfrestande, även om den inte innehåller en svår flykt med utsatthet under vägen. Att befinna sig i ett nytt land och ny omgivning kan innebära en förlust av status, sammanhang samt familje- och vänskapsrelationer. Det är ofta en utmaning att anpassa sig till ett nytt samhällssystem och etablera sig i ett nytt samhälle. 2008 var Sverige ett av länderna i EU där utlandsfödda hade störst risk att vara fattiga och leva i social exkludering.⁵¹

Regelverk om uppehållstillstånd avgörande

Tvåårsregeln⁵² är en regel om tillfälliga uppehållstillstånd som tillämpas när en partner till någon som är permanent bosatt i Sverige vill bo i Sverige för att leva med partnern. Det tidsbegränsade uppehållstillståndet har en provotid på normalt två år och är direkt kopplat till den partner som är permanent bosatt i Sverige. Det innebär att om relationen mellan Sara och Hannes upphör, så upphör även det tillfälliga uppehållstillståndet och Sara måste lämna Sverige. I det land Sara hotas att utvisas till riskerar hon förföljelse och utsatthet på grund av rasism. Saras utsatthet ökar alltså i och med att hon är beroende av Hannes för att få stanna i Sverige.

Denna lag gör att många utsatta för våld i en nära relation stannar i relationen eftersom de

riskerar att Migrationsverket drar in uppehållstillståndet om de lämnar.

Sara skulle kunna beviljas uppehållstillstånd även om relationen upphört innan provotiden är slut. Men då behöver hon kunna bevisa att relationen avslutats på grund av att hon utsatts för våld eller för annan allvarlig kränkning av sin frihet eller frid. I praktiken är bevisbördan ofta hög när det kommer till detta undantag.⁵³

En statlig utredning visar att våld i nära relationer mot kvinnor som kommer till Sverige genom anknytning är omfattande och att mörkertalet är högt.⁵⁴ Slutsatser som internationell forskning på området drar, är att personer med tidsbegränsade uppehållstillstånd över hela Europa möter en större exkludering och har sämre tillgång till rättsliga lösningar än andra personer som är utsatta för våld. Det framkommer även att regelverket kring uppehållstillstånd för kvinnor med migrationserfarenhet är avgörande för möjligheten att få skydd från en partner som utövar våld.⁵⁵

► Få personer som är utsatta för våld har full insikt i sina rättigheter och vad socialtjänstlagen säger om stöd till utsatta. Att stöd och information är tydligt, konsekvent och förutsägbart är därför en nyckel i arbetet.

Rasism påverkar

Sara kan också påverkas av rasism och eller hatbrott i samhället i stort, något som kan leda till försämrat förtroende för samhällets instanser. I Sverige är vithetsnormen stark och definitionen av "svenskhet" tätt sammankopplad med att "göra vithet".

Personer som rasifieras som vita tolkas som svenskar och personer som rasifieras som icke-vita (genom exempelvis namn, hudfärg, hårfärg, ögonfärg, språk eller liknande), tolkas som "invandrare" eller "utlänningar", och riskerar att utsättas för rasism i vardagslivet.⁵⁶ Det finns exempelvis studier som visar att personer med utomvästerländsk bakgrund eller med namn som tolkas som "utomvästerländska", tenderar att bli bortsorterade i arbetsintervjuer och blir nekade bostäder i större utsträckning än andra.⁵⁷

Viktigt med stöd och information

Sara vill inte lämna Hannes. Det kan tänkas bero på den juridiska situation hon befinner sig i och på våldets normaliseringsprocess. Det gör att hon kan behöva stöd under tiden hon befinner sig i relationen, exempelvis stödsamtal som kan bryta isoleringen och hjälpa Sara att få ett utifrånperspektiv på relationen. Stödsamtalen kan med fördel föras av en kontaktperson som kan det språk som Sara föredrar. Från socialtjänsten krävs kontinuerliga hot- och riskbedömningar.

Sara befinner sig också i en ekonomiskt utsatt situation, där det i ett stödarbete eventuellt kan krävas samverkan med biståndsenheten på socialtjänsten. Sara behöver information om hur ekonomiskt bistånd fungerar, och att hon kan ha rätt till bistånd om hon inte längre bor med Hannes eftersom han kan vara försörjningsansvarig för henne så länge de är sambos. Socialtjänsten ska också informera om att Sara av kvinnojour och/eller socialtjänst kan få hjälp med skyddat boende, stöd i rättsprocessen och emotionellt stöd.

Sara behöver även stöd med att få korrekt information om migrationsprocessen och vilka eventuella möjligheter hon har att få uppehållstillstånd om relationen avslutas innan prøvotiden är slut.

I en relation som präglas av våld där den ena personen har bristande kunskaper om samhället och språkkunskaper är det inte ovanligt att den som utövar våld undanhåller information eller lämnar oriktig information som kan påverka hur personen ifråga får stöd.

Fördjupad kunskap krävs hos de som utformar insatser

Utifrån ovanstående kan vi förstå att Sara antagligen befinner sig i en utsatt position på fler arenor än den nära relationen, och att Hannes också använder sig av denna utsatthet i sitt utövande av våld.

För att kunna erbjuda henne det stöd och det skydd som hon behöver kan de som utformar insatserna behöva kunskap om

- ▶ våld i nära relation
- ▶ migrationsprocesser
- ▶ hur rasism verkar
- ▶ hur rättssystemet fungerar för personer som har tillfälligt uppehållstillstånd baserat på anknytning.

I detta fall handlar den intersektionella analysen om att förstå att organisationer och samhällsskydd kan vara exkluderande och göra situationen sämre för personer utsatta för våld. Med en intersektionell förståelse kan vi också se att professionella kan behöva fördjupad kunskap om många olika livssituationer för att kunna göra korrekta bedömningar och ge rätt insatser till personer som är utsatta.

DEL 3

Strategier för jämlighet

Hur kan vi utforma verksamheter som ger ett jämlikt skydd och stöd till utsatta? Vad kan du som professionell göra tillsammans med dina kollegor?

I den här delen visar vi hur intersektionella perspektiv kan användas i det praktiska arbetet för att utveckla verksamheters beredskap att ge ett jämlikt stöd och skydd.

Utgångspunkten är att alla har lagstadgad rätt till stöd och hjälp, samt ett jämlikt bemötande vid utsatthet för våld i nära relationer.⁵⁸ Vi börjar med att presentera två strategier; normkritik och riktade satsningar.

Strategierna är olika eftersom de har olika syften och metoder, men de kan med fördel kombineras. Normkritiska perspektiv kan hjälpa oss att granska vilka exkluderande normer som finns i vår verksamhet. Genom en normkritisk genomlysning kan vi också se vilka vår verksamhet inte når som vi borde nå. Det kan vi sedan använda som underlag för att skapa riktade satsningar. För att nå förändring behöver vi synliggöra och förändra normer på arbetsplatsen samtidigt som vi arbetar riktat för att göra verksamheten tillgänglig för hela målgruppen. Det kan benämnas som dubbla strategier.⁵⁹

► Istället för att zooma in på de som bryter mot normer, zoomar normkritiken in på det som är normen, och hur den kan utmanas för att skapa verksamheter som är tillgängliga för fler.

Normkritik

Normkritiska metoder har gemensamt att de pekar ut strukturer och normer som orsak till ojämlikhet. Om normer och strukturer är orsaken till ojämlikhet blir lösningen att

- granska hur normerna ser ut i en verksamhet
- se vilka konsekvenser normerna får
- försöka ändra normerna.

Om vi bara försöker inkludera nya målgrupper utan att granska verksamheten finns det en risk att verksamheten inte förändras i grunden. Ett exempel är nätverk för kvinnliga chefer eller tjejgrupper, i branscher som inte når kvinnor i tillräckligt stor utsträckning. Utifrån ett normkritiskt perspektiv ser vi hur vi också måste granska de normer som är orsaken till att personerna inte finns i verksamheten från första början, innan vi försöker inkludera någon som saknas. Exempelvis kanske en bransch inte kommer locka fler kvinnor genom kvinnliga nätverk om inte sexismen granskas och åtgärdas först, eller samtidigt.

Istället för att inkludera de som "avviker" vill vi här granska de processer som skapar idéer om vad som är " normalt " och vad som är " avvikande ". Istället för att zooma in på de som bryter mot normer, zoomar normkritiken in på det som är normen, och hur den kan utmanas för att skapa verksamheter som är tillgängliga för fler.

Med ett normkritiskt perspektiv kan vi se att det som vi ofta ser som " neutralt " eller " objektivt " också utgår ifrån ett visst perspektiv och upprepar vissa normer som utestänger och exkluderar. Normkritiken kan också ge oss verktyg att upptäcka vilka fördelar och privilegier som kommer av att vara en person vars erfarenheter ses som allmängiltiga.⁶⁰

Normkritik är en undersökande process

I praktiken kan en normkritisk metod handla om att granska sin verksamhet med kritiska glasögon och se vilka insatser olika grupper av människor får, huruvida alla har lika gott stöd eller inte och vilka målgrupper verksamheten inte når idag.

Viktigt att komma ihåg är att en förändringsprocess som använder normkritik som metod aldrig blir färdig. Normkritiska perspektiv ger oss ingen checklista som vi kan bocka av och sen säga ”nu är vi jämlika”. Snarare kan vi använda normkritiken för en undersökande process, där vi ställer frågor till oss själva, vår verksamhet/organisation och samhället.⁶¹

Normkritiska frågor att ställa till **sig själv** kan vara:

- ▶ Inom vilka värdesystem har jag vuxit upp?
- ▶ Vad får det för konsekvenser för hur jag betar mig idag?
- ▶ Vilka normer bryter jag emot?
- ▶ Vilka normer upprepar jag?
- ▶ Vad antar jag om andra utifrån mina föreställningar om dem?

Normkritiska frågor att ställa till **sin verksamhet** kan vara:

- ▶ Vilka interna normer finns det hos oss (exempelvis klädkoder, normer för utbildning eller klassbakgrund)?
- ▶ Vem känner sig välkommen hos oss?
- ▶ Vilka perspektiv finns representerade i personalgruppen?
- ▶ Utifrån vilka föreställningar utgår vårt bemötande av klienter/brukare/patienter?
- ▶ Vilka bekräftas i vår verksamhet (genom exempelvis hur lokalerna är utformade eller vilka som syns på bild på hemsidan)?

Normkritiska frågor att ställa till **sin organisation** kan vara:

- ▶ Utifrån vems behov är resurser fördelade?
- ▶ Vilka föreställningar om våra klienter/brukare/patienter återskapas genom hur organisationen är uppbyggd (exempelvis namn på olika enheter såsom ”kvinnofrids-team” utgår ifrån att utsatta för våld endast är kvinnor)?

Normkritiska frågor att ställa till **det omgivande samhället** kan vara:

- ▶ Vilka normer upprepas i fördelningen av samhällets resurser?
- ▶ Vilka normer upprepas genom hur lagstiftningen och rättssystemet är utformade, i teorin och i praktiken?
- ▶ Vilka normativa upprepanden av vem som utövar och vem som är utsatt för våld i nära relationer upprepas i media?

Riktade satsningar

Riktade satsningar kan handla om att 1) fylla på kunskap om osynliggjorda personers livsvillkor och 2) om att göra satsningar som är riktade till vissa målgrupper.

Att fylla på kunskap är en förutsättning för förändringsarbete. Då utbildningssystemet och organisationerna ofta är utformade utifrån hur maktstrukturer och normer verkar i samhället i stort kan vi behöva kompensera de världsbilder vi har med oss, och som finns inbyggda i verksamheten.

Om jag har växt upp i ett heteronormativt samhälle och jag själv framförallt har rört mig i sammanhang där heteronormer är starka så kan jag behöva utbildning i effekterna av heteronormer för hbtq-personer.

Att fylla på kunskapen kan exempelvis innebära att personalen får fördjupad kompetens om hur våldsutsatthet kan se ut för personer som lever med beroendeproblematik. Ur ett normkritiskt perspektiv får deltagarna analysera hur samhällets och egna föreställningar om missbruk och beroende påverkar de stödinsatser som finns.

Satsningar som är riktade till vissa målgrupper syftar till att kompensera för det faktum att samhällsskyddet vid våld i nära relationer är svagare för en del personer än för andra. Genom att ha samtalsgrupper, boenden eller stödchattar som är riktade är tanken att alla ska få ett stöd som är jämlikt i praktiken.

Ibland lyfts invändningar mot riktade satsningar, som: "Om vi vill ha ett samhälle där alla är jämlika, varför skapar ni en separat verksamhet för hbtq-personer? Blir inte det att motverka syftet, att alla ska behandlas lika?" Det är relevanta frågor att ställa. Det är viktigt

att granska sin verksamhet kritiskt och ifrågasätta de kategorier man själv använder eftersom de riskerar att återupprepa rådande normer. Samtidigt utgår riktade satsningar från en syn på jämlikhet där det viktiga är vilket stöd utsatta får i praktiken. Hbtq-personer har samma tillgång till stöd och skydd som andra rent formellt, men inte *i praktiken*. Målet med riktade satsningar är att kompensera för det och ge alla ett reellt skydd och stöd.

Andra exempel på riktade satsningar skulle kunna vara att det skyddade boendet anpassas för att kunna ta emot personer i aktivt missbruk, utåtriktade informationskampanjer eller uppsök till målgruppen.

Ytterligare exempel skulle kunna vara att se över verksamhetens informationsmaterial. Hur tillgängligt är det? Finns materialet på fler språk än svenska? Finns materialet på lättläst svenska? Går det att få materialet uppläst?

► Satsningar som är riktade till vissa målgrupper syftar till att kompensera för det faktum att samhällsskyddet vid våld i nära relationer är svagare för en del personer än för andra.

DEL 4

Metoder för jämlikt stöd och skydd

Här har vi lyft ut fem olika utvecklingsområden som kan vara centrala i en verksamhets arbete för att upptäcka, fråga och agera vid våld i nära relationer. Vi kommer att visa hur ett intersektionellt perspektiv kan appliceras på varje område, med exempel på reflekterande frågor och tips i arbetet. De följer en tänkt dramaturgi i arbetet mot våld, där en gemensam kunskapsgrund och gemensamma rutiner föregår bemötande, insatser och samverkan.

Vissa områden är relevanta för många verksamheter, en del bara för ett fåtal. Ta med och använd de metoder som är meningsfulla för dig, i ditt arbete.

Samtliga metoder som presenteras nedan kräver en ständigt kritisk reflektion av professionella. Kritisk reflektion beskrivs av forskare Tina Mattsson som ”att länka samman teori och praktik genom att reflektera kring individen i relation till den sociala kontexten och relationen mellan individ och samhälle”.⁶²

Om vi har en kritiskt reflexiv praktik kan vi bedriva ett stödarbete som bryts ner i många små delar, där vi i varje del kan granska hur vi upprepar eller utmanar maktstrukturer. Reflexiva metoder kan ge utrymme att växla från ett dominerande synsätt, och förstå att det kan finnas många olika tolkningar av en situation.⁶³ I praktiken kan det innebära att du får tid under arbetsdagen att reflektera över din arbetspraktik, att du blir medveten om alla de små vardagliga valen som du gör som yrkesverksam.

► Om vi har en kritiskt reflexiv praktik kan vi bedriva ett stödarbete som bryts ner i många små delar, där vi i varje del kan granska hur vi upprepar eller utmanar maktstrukturer.

1 | Gemensam kunskapsgrund – en förutsättning för praktiskt arbete

För att arbeta normkritiskt med stöd och skydd behövs kunskap och utbildning. För att kunna granska vilka normer vi och vår verksamhet upprepar och hur vi kan utmana dem krävs att vi får kunskap om dess existens, effekter och hur de verkar.

Att upptäcka begränsande normer, utmana och förändra dem går inte i en handvändning. Om vi har lärt oss att upprepa normer hela våra liv krävs det också mer än en enstaka föreläsning eller utbildningsinsats för att förändra. Ska vi kunna använda kunskaperna i praktiken behöver de dessutom vara anpassade efter den enskilda verksamheten och det vardagliga arbetet.

Genom att förstå vad intersektionella perspektiv och normkritik är, vad våld är, vad normaliseringsprocess och uppbrottsprocess är samt hur förekomst ser ut, kan vi ge personal möjlighet att upptäcka, fråga och agera. När vi ska utbilda om våld i nära relationer i en organisation kan det vara relevant att fundera över:

► Hur kan utbildning utmana föreställningar om ideala offer och förövare?

Ett exempel kan vara att använda utbildningsmaterial som visar annat än fysiskt våld (som är det många tänker på när de hör ordet ”våld”). Ett annat exempel är att utgå från ett intersektionellt perspektiv istället för modeller som sätter mäns våld mot kvinnor i centrum, och sedan adderar andra grupper.

I fallbeskrivningar i utbildning, utgå ifrån icke-normativ utsatthet och utövande av våld, för att skapa alternativa berättelser till de vi får tilldelade genom media och andra utbildningar.

► **Vad finns det för aktuell forskning som rör verksamhetens målgrupp?**

Här är det viktigt att också fundera över vilka vi tror att vår målgrupp är, utifrån normer och föreställningar. Exempelvis om vi arbetar inom äldreomsorgen, kan forskning om våld i hbtq-personers nära relationer vara viktigt underlag för utbildning. Nationellt centrum för kvinnofrid har gett ut flera kunskapsöversikter som samlar aktuell forskning. De finns att ladda ner som pdf:er eller beställa på www.nck.uu.se. NCK tillhandahåller även Kunskapsbanken, där det finns ämnesguider om våld.

► **Hur kan vi göra utbildningen verksamhetsnära och engagerande?**

Utbildning om våld behöver beröra den faktiska arbetsvardagen för utbildningsdeltagarna. Genom att arbeta interaktivt och processinriktat tillvaratar vi kunskapen som finns i arbetsgruppen. Exempelvis kan film skapa ett upplevelsebaserat lärande, kopplad till konkret praktik.

► **Hur kan utbildning spegla de många olika behov som stödsökande har?**

Använd utbildningsmaterial som utgår ifrån ett intersektionellt perspektiv, där det blir tydligt hur samhällsliga strukturer skapar svagt samhällsskydd, och vilka effekter detta får för personer som är utsatta. Visa konkret hur utsatthet ser ut för personer i olika livssituationer genom exempel.

► **Hur hanterar verksamheten om anställda är utsatta eller utövar våld?**

Utsatthet för och utövande av våld är vanligt. Därför kan det vara viktigt att ha beredskap för att personal på arbetsplatsen kan vara utsatta eller utöva våld och att utbildning kan sätta igång många tankar och känslor hos medarbetare.

► **Låt utbildning ta tid.**

Att ta till sig ny kunskap kräver utrymme och reflektion. Om vi aldrig har arbetat med våld tidigare kan en utbildning inom dessa områden väcka mycket funderingar om hur vi jobbar.

2| Rutiner ökar möjligheten för jämlikt stöd

Om personal går på magkänsla i arbetet mot våld finns risken att alla gör olika, och att föreställningar om våld styr agerandet. För att medarbetare ska känna sig trygga i arbetet med att fråga, upptäcka och agera vid våld i nära relationer kan det behövas lokala rutiner som är utvecklade efter verksamhetens behov och arbetsätt.

I många verksamheter skrivs rutinerna av ledningen, eller av en enskild samordnare. I värsta fall blir det ett dokument som ligger undanstoppat i en pärm eller någonstans på intranätet utan att komma till användning.

Ett sätt att utveckla rutiner som stöttar personalen i arbetet är att utforma rutiner utifrån personalens behov, samtidigt som kunskapsnivån om våld i nära relationer och intersektionalitet höjs i arbetsgruppen. Att utbildning och rutinutveckling sker parallellt grundar för en automatisk implementering av rutiner. Rutinerna för verksamheten blir snarare en sammanfattning av kunskapen som nu redan finns hos personalen, än ett tvingande dokument som läggs på uppifrån. När personalen själv får definiera vad de behöver för stöd för att kunna upptäcka, fråga och agera vid våld i nära relationer ökar också chanserna för faktiskt förändring i verksamheten.

Utan ett intersektionellt perspektiv riskerar vi att bygga in normer och föreställningar om vem som utsätts för våld och hur våldsutsatthet ser ut i våra rutiner. Det kan göra att vi missar våldsutsatthet som bryter mot dessa föreställningar. Ett intersektionellt perspektiv i arbetet med rutiner kan också hjälpa oss att ha ett inkluderande bemötande och undvika att göra normativa antaganden när vi möter personer utsatta för våld. Dessutom kan ett intersektionellt perspektiv möjliggöra att personer får rätt insatser.

► Utan ett intersektionellt perspektiv riskerar vi att bygga in föreställningar om vem som utsätts för våld och hur våldsutsatthet ser ut i våra rutiner. Ett intersektionellt perspektiv i arbetet med rutiner kan hjälpa oss att undvika att göra normativa antaganden när vi möter personer utsatta för våld.

Mycket av arbetet handlar om att göra medvetna val. I utveckling eller omarbetning av rutiner, fundera över:

- **När ställer vi spontana frågor om våld?**
Till vilka? Hur gör vi det valet? Vilka riskerar vi att missa?
- **Ställer vi rutinfrågor om våld?**
Till vilka ställer vi frågorna? När gör vi det? Hur har vi gjort detta val? Vilka riskerar vi att missa?
- **Är rutinerna för att ställa frågor om våld anpassade efter olika behov?**
Har vi rutiner för när det finns behov av exempelvis tolk eller bildstöd i samtal med klient/brukare/patient?
- **Hur får vi enskilda samtal med en klient/brukare/patient?**
Vilka rutiner har vi för att ställa frågor om våld enskilt? Hur säkerställer vi att den/de som

utövar våld inte är med när vi ställer frågor om våld? Hur ställer vi frågor enskilt när en person har behov av tolk eller personlig assistent? Hur arbetar vi för att inte skapa riskfyllda situationer för den utsatte när det är flera personer som utövar våldet?

► **Hur skapar vi förtroende hos de vi möter?**

Många personer som är utsatta för våld och har ett svagt samhälleligt skydd har ett lågt förtroende för myndigheter, exempelvis på grund av tidigare bristande bemötande. Hur kan vi skapa ett tillitsfullt möte med alla vi möter?

► **När har vi ”lätt” att erbjuda insatser och när är det svårare att hitta rätt insatser?**

Analysera ur ett intersektionellt perspektiv vilka personer, kroppar och grupper verksamheten är anpassad för.

► **Vilka insatser ger vi till vilka personer?**

Finns det omedvetna föreställningar kring personer som gör att vissa insatser erbjuds till vissa men inte andra? Kopplas exempelvis personer som rasifieras som icke-vita omedvetet ihop med hedersrelaterat våld och förtryck även om det inte finns några indikatorer?

► **Hur ser rutinerna ut vid behov av kroppsundersökning, exempelvis vid sexuellt våld?**

Kopplas vissa könsdelar ihop med viss könsidentitet? Hur kan vi arbeta för att personer med transerfarenhet får rätt bemötande och undersökning?

► **Vilka val har vi gjort när det kommer till benämning av kön i våra rutiner?**

När väljer vi att skriva ut ”män” och ”kvinnor” och varför gör vi det? Hur arbetar vi för att personer som varken definierar sig som män eller kvinnor ska kunna söka sig till oss? Hur arbetar vi för att kvinnor och män med transerfarenhet ska ha jämlik tillgång till verksamheten?

3| Normkritik och bemötande

För att kunna börja arbeta mot ett inkluderande bemötande behöver vi förstå på vilket sätt vi är påverkade av begränsande normer i vårt bemötande.

Ett gott normkritiskt bemötande är svårt att sammanfatta i en uttömmande checklista eller en manual. Metoderna är snarare en process där nya situationer och nya former av utsatthet alltid kommer upp. Däremot går det att arbeta med frågeställningar som kan stödja utvecklingen, och det finns också små förändringshandlingar som enskilda professionella kan använda i strävan att ge ett jämlikt bemötande.

Vi vet att utsatthet för våld i nära relationer är utspridd jämnt över befolkningen, förutom att kvinnor är betydligt mer utsatta än män, och att yngre är mer utsatta än äldre. Med detta i tanken behöver vi dock öppna upp för att upptäcka alla som utövar och alla som är utsatta för våld.

Normkritiska frågeställningar att ha med sig i arbetet med bemötande av klienter/brukare/patienter kan vara:

► **Vilka normer finns på arbetsplatsen kring vem som är utsatt för våld eller utövare av våld?** (detta kan visa sig exempelvis i jargong, hur vi pratar om klienter/brukare/patienter och vilka föreställningar vi själva har om utsatthet, men också hur verksamheten är uppbyggd)

► **Vilka utsatta och utövare av våld riskerar vi att missa med våra perspektiv?**

► **Hur påverkar normerna på arbetsplatsen de vi möter?**

► **Vilka normer upprepar jag i mitt bemötande?**

► De normkritiska frågorna kan bli en del av ett pågående arbete om våld där chefen kan stötta enskilda medarbetare eller kollegor kan stötta varandra och vara bollplank i hur normkritik kan användas som verktyg i bemötande.

► **Vilka frågor vi om våld och när?**

Efter varje enskilt möte med en potentiellt utsatt person kan reflekterande frågeställningar vara:

► **Vilket utrymme skapades i detta möte för en berättelse om utsatthet?**

► **Vilka normer upprepade jag som professionell (med mitt kroppsspråk, med mitt tonfall, med mina ordval, med hur jag formulerade mina frågor)?**

► **Vilken ytterligare kunskap skulle jag behöva för att kunna arbeta för jämlikt stöd gentemot alla i målgruppen?**

De normkritiska frågorna kan förslagsvis bli en del av ett pågående arbete om våld där chefen kan stötta enskilda medarbetare eller kollegor kan stötta varandra och vara bollplank i hur normkritik kan användas som verktyg i bemötande.

4| Sätt våldet i första hand

Många som är utsatta för våld och som har ett svagt samhälleligt skydd upplever ofta i bemötande och stöd att våldet kommer ”i andra hand”. Det kan handla om att det uppstår ”rättsfria zoner” exempelvis inom äldreomsorgen där våld i nära relationer inte anmäls, och där utsatthet på så sätt osynliggörs och relativiseras.⁶⁴ Då verksamheten framförallt har fokus på omsorg för gamla personer kommer våldet i andra hand.

Ett annat exempel är att stöd för våldsutsatthet till personer med beroendeproblematik ofta är villkorad. Kommunen kanske endast ger insatser för utsattheten för våld ifall personen är alkoholfri och drogfri. Det kan bero på att många skyddade boenden inte är anpassade efter att kunna ge stöd till personer i ett aktivt missbruk.

Ett sätt att använda ett intersektionellt perspektiv på skydd och stöd kan vara att sätta våldet i första hand. I praktiken kan detta innebära:

► Att **handläggare** ser över bemötande och vilka frågor som ställs till klienter. Får en person med beroendeproblematik som samtidigt är utsatt för våld både stöd för våldsutsattheten och beroendet samtidigt? Kan stödet för våldsutsattheten få gå före?

► Att en **chef eller verksamhetsledare** granskar hur insatser ges till personer som är utsatta för våld. Får alla jämlikt stöd utifrån sina behov?⁶⁵

► Att **chef eller verksamhetsledare** ger medarbetare handledning i hur ärenden där det förekommer våld i nära relationer kan hanteras. Ofta förekommer många komplicerade situationer som har att göra med juridik, sekretess och funderingar kring konkret bemötande.

► Att **chefer och personal** på korttidsboenden, äldreboenden och boenden för personer som har funktionsnedsättningar lyfter våld som ett brott, anmäler brott och pratar på APT om hur boendemiljön och personalens arbetsmiljö kan bli en våldsfri zon.

Oavsett om personen som utövat våld vetat vad den gjort eller inte (exempelvis vid demens eller liknande), ska våld uppmärksammas som våld. För den som är utsatt är det en utsatthet för våld.

► **Många som är utsatta för våld och som har ett svagt samhälleligt skydd upplever ofta i bemötande och stöd att våldet kommer ”i andra hand”. Det kan handla om att det uppstår ”rättsfria zoner” där våld i nära relationer inte anmäls och utsatthet på så sätt osynliggörs och relativiseras.**

5| Samverkan för effektivare insatser

I arbetet med att säkerställa att alla som utsätts för våld i nära relationer får rätt stöd och skydd är det viktigt med samverkan mellan enheter, och mellan olika myndigheter och ideella organisationer.

Ett intersektionellt perspektiv kan hjälpa oss att se hur organiseringen av exempelvis socialtjänsten ofta utgår från en statisk föreställning om grupper. Därför riskerar personer som har behov av stöd från flera enheter samtidigt att hamna mellan stolarna. Exempelvis kan en person inom äldreomsorgen riskera att inte få stöd i sin våldsutsatthet om samverkan brister mellan äldreomsorgen och de inom socialtjänsten som arbetar med våld. Ett annat exempel kan vara att någon som är utsatt för våld och samtidigt är klient hos en LSS-handläggare hänvisas tillbaka till LSS-handläggaren när personen söker stöd för sin utsatthet för våld. Detta trots att personen snarare borde få stöd och skydd från andra delar av socialtjänsten när det kommer till våldsutsattheten.

För att skapa en effektiv samverkan kan det vara relevant att fundera över:

► Hur är vår verksamhet uppbyggd?

Hur ser samverkan mellan de olika enheterna inom verksamheten ut? Görs det något kunskaps- och erfarenhetsutbyte mellan enheterna? Exempelvis kan det vara hjälpsamt att ha en uppdaterat lista med personer på olika instanser och enheter som har ansvar för våld i nära relationer.

► Vad behövs från ledningen?

Vad behöver personalen för att samverkan mellan enheter och myndigheter ska fungera bättre?

► Hur kan vi få närmre kontakt med andra och mer information om hur andra arbetar?

Går det att bjuda in representanter från andra verksamheter till ett APT eller till en utbildning?

► Hur informeras besökare om andra stödverksamheter?

Exempelvis kan det vara hjälpsamt att ha kort i väntrummet eller på toaletten från olika stödverksamheter som exempelvis Kvinnofridslinjen, RFSL:s brottsofferjour, Roks, Unizon, lokala jourer, chattar och stödtelefoner.

► Hur ser rutiner för samverkan ut mellan enheter i enskilda ärenden?

Kan exempelvis personal från äldreboende följa med en brukare till socialtjänsten för stöd-samtal? Fundera kring hur det går att möjliggöra samverkan i enskilda ärenden.

► Hur ser samverkan mellan de olika enheterna i verksamheten ut? Görs det något kunskaps- och erfarenhetsutbyte mellan enheterna?

Tack

Ett stort tack till länsstyrelsernas referensgrupp som kommit med ovärderlig input under arbetets gång: Katarina Björkgren Länsstyrelsen Västra Götaland, Hanna Hansson Länsstyrelsen Skåne, Margareta Johansson Länsstyrelsen Skåne, Amanda Netscher Länsstyrelsen Stockholm och Lina Ploug Länsstyrelsen i Uppsala län.

Ett metodstöd är inget värt om det inte används i det dagliga arbetet. Därför vill vi rikta ett särskilt varmt tack till den referensgrupp av praktiker som kommit med synpunkter på tidigare utkast:

Johanna Andersson och Linnea Lundblad, Trans- och tjejjouren i Malmö.

Tove Carlsson, Helsingborg stad

Tanya Charif, Kunskapscentrum för sexuell hälsa

Anfal Elwan och Sara Nouri, ATIM Kvinno- och ungdomsjour

Sengül Köse Lindqvist och Mitra Seif, Kvinnojouren i Lund

Minna Lund och Paula Rydholm, Kompetenscentrum våld i nära relationer Malmö stad

Sara Nylander och Clara Svensson, Klippans kommun

Marco Vega, sexualupplysare

Klara Wefer, Malmö stad

Ann-Helen Westerdahl, Malmö stad

Johan Öberg, Region Skåne

Noter

DEL 1

- 1 Crenshaw. "Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color", *Stanford Law Review*, 1991, s. 1245–1250
- 2 Darj, Nathorst-Böös & Jarl-Åberg. *HBT & beder: en intervjustudie om unga HBT-personer som lever i familjer med bedersnormer*, 2011
- 3 För en introduktionskurs om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer, se exempelvis webbkursen om våld på www.webbkursomvald.se. Bakom kursen står Nationellt centrum för kvinnofrid, Länsstyrelserna och Socialstyrelsen.
- 4 Nilsson. *Våld mot kvinnor i nära relationer: en kartläggning*, 2002, s. 9–10
- 5 de los Reyes, Molina & Mulinari. *Maktens (o)lika förklådnader: kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige: en festskrift till Wuokko Knocke*, 2006, s. 23; Lykke. *Feminist studies: a guide to intersectional theory, methodology and writing*, 2010, s. 50-51
- 6 Johnson & Åkesson. 2017
- 7 Crenshaw 1991, s. 1245–1250
- 8 Lykke. 2010, s. 76
- 9 de los Reyes, Molina & Mulinari. 2006, s. 23
- 10 Foucault. *Sexualitetens historia*. Bd 1, *Viljan att veta*, [Ny utg.], 2002, s. 98, 103
- 11 de los Reyes, Molina & Mulinari. 2006, s. 3
- 12 Martinsson & Reimers. *Skola i normer*, 2008, s. 20
- 13 de los Reyes, Molina & Mulinari. 2006, s. 23, 28; Bromseth & Darj. *Normkritisk pedagogik: makt, lärande och strategier för förändring*, 2010
- 14 Lykke. "Nya perspektiv på intersektionalitet: problem och möjligheter", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2005, s. 9
- 15 Funktionsprojektet. "Hbtq-begrepp", 2017
- 16 RFSL, "Begreppsordlista", 2017
- 17 Lykke. 2005, s. 10
- 18 RFSL, "Begreppsordlista", 2017
- 19 Björkman, Lindgren, Pettersson, & Hägglund. *Utsatta och sårbara brottsoffer*, 2004, s. 20; Sundström. *Våld mot äldre kvinnor: en forsknings- och kunskapsöversikt*, 2016, s. 25
- 20 Darj. "Våld mot hbtqi+-personer", *HBTQ+: psykologiska perspektiv och bemötande*, 2017
- 21 Ungdomsstyrelsen. *Unga och våld: en analys av maskulinitet och förebyggande verksamheter*, 2013, s. 13
- 22 Mattsson. *Intersektionalitet i socialt arbete: teori, reflektion och praxis*, 2015, s. 141-144
- 23 de los Reyes, Molina & Mulinari. 2006, s. 23
- 24 Mångkulturellt centrum. *Afrofobi: en kunskapsöversikt över afrosvenskars situation i dagens Sverige*, 2014, s. 63–65
- 25 Alinia. *Spaces of Diasporas: Kurdish identities, experiences of otherness and politics of belonging* 2004; Nationellt centrum för kvinnofrid. *Hedersrelaterat våld och förtryck: en kunskaps- och forskningsöversikt*, 2010, s. 34
- 26 Nationellt centrum för kvinnofrid. 2010
- 27 Darj, Nathorst-Böös & Jarl-Åberg. 2011
- 28 Socialstyrelsen. *Skylla sig själv?: utbildningsmaterial om våld mot kvinnor med missbruks- eller beroendeproblem*, 2011
- 29 Darj, Nathorst-Böös & Jarl-Åberg. 2011
- 30 Lockhart & Danis. *Domestic violence: intersectionality and culturally competent practice*, 2010, s. 1, 17–18
- 31 Ekström. "Inte bara kvinna. Våldsutsatta kvinnor och deras behov av stöd – konstruktioner och komplikationer i svenskt offentligt tryck", *Retfärd. Nordisk Juridisk Tidskrift*, 2012, s. 63
- 32 Christie. "Det idealiska offret", *Det motspänniga offret* 2001, s. 48
- 33 Ekström. 2012, s. 57
- 34 Ekström. *Det besvärliga våldet: Socialtjänstens stöd till kvinnor som utsatts för våld i nära relationer*, 2016, V
- 35 Ibid. s. 106
- 36 Socialstyrelsen. 2011, s. 60
- 37 4 kap. 5§, SOSFS 2014:04
- 38 5 kap. 11 § 2 st., Socialtjänstlagen, prop. 2006/07:38 s. 31
- 39 Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK). *Våld och hälsa: en befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsutsatthet samt kopplingen till hälsa*, 2014; Folkhälsomyndigheten. *Utvecklingen av hälsan och hälsans bestämningsfaktorer bland homo- och bisexuella personer*, 2014

- 40 LGBT Youth Scotland, Equality Network. *Out of sight, out of mind? Transgender People's Experiences of Domestic Abuse*, 2010
- 41 Heimer, Björck & Kunosson. *Våldsutsatta kvinnor: sambällets ansvar*, 2014; Holmberg & Enander. *Varför går hon?: om misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser*, 2011
- 42 Smirthwaite & Holmberg. "Uppbrottstrappan: en modell för intersektionellt socialt arbete med våldsutsatta kvinnor", *Tidskrift för genusvetenskap*, 2014, s. 114
- 43 Åkesson. "Hälso- och sjukvårdens bemötande av hbtq-personer som varit utsatta för våld i en nära relation", *Att fråga om våldsutsatthet som en del av anamnesen*, 2010, s. 148-150
- 44 Smirthwaite & Holmberg. 2014
- 45 Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK). *Våld i samkönade relationer: en kunskaps- och forskningsöversikt*, 2009; Smirthwaite & Holmberg. 2014
- 46 Nationellt centrum för kvinnofrid. 2014
- 47 Darj, Nathorst-Böös & Jarl-Åberg. 2011
- 48 Åkesson. 2010, s. 148-50
- 49 Knutagård. "men du har ju blivit våldtagen": om våldtagna mäns ordlöshet, 2009; Nationellt centrum för kvinnofrid. *Våld i samkönade relationer: en kunskaps- och forskningsöversikt*, 2009
- 50 Ekström. 2016, s. 48-55
- 51 Hübinette, Hörnfeldt, Farahani & León Rosales. *Om ras och vitthet i det samtida Sverige*, 2012, s. 19
- 52 Utlänningslagen 5 kap. 8 §
- 53 5 kap. 16§ 3 stycket, Utlänningslagen, prop. 1999/00:43
- 54 SOU 2012:45 Kvinnor och barn i rättens gränsland: betänkande
- 55 Ibid.
- 56 Hübinette, Hörnfeldt, Farahani & León Rosales. 2012, s. 28-29
- 57 Ibid. s. 19
- DEL 3
- 58 5 kap. 11§ 2 st., Socialtjänstlagen
- 59 Bromseth & Darj. 2010
- 60 Bromseth & Darj. 2010
- 61 Kumashiro. "Postperspektiv på antidiskriminerande undervisning i engelska, matematik och samhälls- och naturorienterande ämnen", *Tidskrift för genusvetenskap.*, 2009:1
- 62 Mattsson. *Intersektionalitet i socialt arbete: teori, reflektion och praxis*, 2015, s. 193
- 63 Ibid. s. 192-194
- 64 Socialstyrelsen. *Blånader och silverhår: utbildningsmaterial om våld mot äldre kvinnor*, 2013, s. 21
- 65 SOSFS 2014:04 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer

Litteraturförteckning

- Beniwa Johnson, Denise & Åkesson, Emilia, "Normkritisk pedagogik – ett sätt att motverka strukturell rasism i skolan", Skolverket, 2017
- Björkman, Jenny, Lindgren, Magnus, Petterson, Karl-Åke & Hägglund, Bo, *Utsatta och sårbara brottsoffer*, 1. uppl., Jure, Stockholm, 2004
- Bromseth, Janne & Darj, Frida (red.), *Normkritisk pedagogik: makt, lärande och strategier för förändring*, Centrum för genusvetenskap, Uppsala universitet, Uppsala, 2010
- Crenshaw, Kimberlé "Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color", *Stanford Law Review*, Vol. 43, No. 6 (Jul., 1991), s. 1241–1299, 1991
- Christie, Nils, "Det idealiska offret" i Åkerström, Malin & Sahlin, Ingrid (red.), *Det motspänstiga offret*, Studentlitteratur, Lund, 2001
- Darj, Frida, "Våld mot hbtqi+-personer", i Lundberg, Tove, Malmquist, Anna & Wurm, Matilda (red.), *HBTQ+: psykologiska perspektiv och bemötande*, Första utgåvan, Natur & kultur, [Stockholm], 2017
- Darj, Frida, Nathorst-Böös, Hedvig & Jarl-Åberg, Cecilia, *HBT & beder: en intervjustudie om unga HBT-personer som lever i familjer med bedersnormer*, RFSL Ungdom, ALMAeuropa, Stockholm, 2011
- de los Reyes, Paulina, Molina, Irene & Mulinari, Diana (red.), *Maktens (o)lika förklädnader: kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige: en festskrift till Wuokko Knocke*, [Ny utg.], Atlas, Stockholm, 2006
- Ekström, Veronica, *Det besvärliga våldet: Socialtjänstens stöd till kvinnor som utsatts för våld i nära relationer*, Linköpings universitet, Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier, Diss. (sammanfattning) Linköping, 2016
- Ekström, Veronica, "Inte bara kvinna. Våldsutsatta kvinnor och deras behov av stöd – konstruktioner och komplikationer i svenskt offentligt tryck" [Elektronisk resurs], Retfærd. *Nordisk Juridisk Tidskrift.*, 35:3, s. 51–68, 2012
- Folkhälsomyndigheten. *Utvecklingen av hälsan och hälsans bestämningfaktorer bland homo- och bisexuella personer – Resultat från nationella folkhälsoenkäten Hälsa på lika villkor*, Folkhälsomyndigheten, 2014
- Foucault, Michel, *Sexualitetens historia*. Bd 1, *Viljan att veta*, [Ny utg.], Daidalos, Göteborg, 2002
- Funkisprojektet, "Hbtq-begrepp", Tillgänglig: <http://www.funkisprojektet.se/hbtq-begrepp/>, 2017, (hämtad 2017-12-20)
- Heimer, Gun M., Björck, Annika & Kunosson, Chrystal (red.), *Våldsutsatta kvinnor: samhällets ansvar*, 3. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2014
- Holmberg, Carin & Enander, Viveka, *Varför går hon?: om misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser*, 2. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2011
- Hübinette, Tobias, Hörnfeldt, Helena, Farahani, Fataneh & León Rosales, René (red.), *Om ras och vitthet i det samtida Sverige*, Mångkulturellt centrum, Tumba, 2012
- Knutagård, Hans, "men du har ju blivit våldtagen": om våldtagna mäns ordlöshet, SRHR, Socialmedicinska enheten, Universitetssjukhuset MAS, Malmö, 2009
- Kumashiro, Kevin K., "Postperspektiv på antidiskriminerande undervisning i engelska, matematik och samhälls- och naturorienterande ämnen", *Tidskrift för genusvetenskap.*, 2009:1, s. 11–34, 2009
- Lockhart, Lettie L. & Danis, Fran S. (red.), *Domestic violence: intersectionality and culturally competent practice*, Columbia University Press, New York, 2010
- Lykke, Nina, "Nya perspektiv på intersektionalitet: problem och möjligheter", *Kvinnovetenskaplig tidskrift.*, 2005(26):2/3, s. 7–17, 2005

- Lykke, Nina, *Feminist studies: a guide to intersectional theory, methodology and writing*, Routledge, New York, 2010
- Martinsson, Lena & Reimers, Eva (red.), *Skola i normer*, Gleerup, Malmö, 2008
- Mattsson, Tina, *Intersektionalitet i socialt arbete: teori, reflektion och praxis*, 2. uppl., Gleerups Utbildning, Malmö, 2015
- Mångkulturellt centrum, *Afrofobi: en kunskapsöversikt över afrosvenskars situation i dagens Sverige*, Mångkulturellt centrum, Tumba, 2014
- Nationellt centrum för kvinnofrid, *Hedersrelaterat våld och förtryck: en kunskaps- och forskningsöversikt*, Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK), Uppsala universitet, Uppsala, 2010
- Nationellt centrum för kvinnofrid, *Våld och hälsa: en befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsutsatthet samt kopplingen till hälsa*, Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK), Uppsala universitet, Uppsala, 2014
- Nationellt centrum för kvinnofrid, *Våld i samkönade relationer: en kunskaps- och forskningsöversikt*, Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK), Uppsala universitet, Uppsala, 2009
- Nilsson, Lotta, *Våld mot kvinnor i nära relationer: en kartläggning, Brottsförebyggande rådet (BRÅ)*, Stockholm, 2002
- LGBTQ Youth Scotland, *Out of sight, out of mind? Transgender People's Experiences of Domestic Abuse*, LGBTQ Youth Scotland, Equality Network, 2010
- RFSL, "Begräppordslista", Tillgänglig: <https://www.rfsl.se/hbtq-fakta/hbtq/begräppordslista/> 2017, (hämtad 2017-12-20)
- Socialstyrelsen, *Blånader och silverbår: utbildningsmaterial om våld mot äldre kvinnor*, Socialstyrelsen, Stockholm, 2013
- Socialstyrelsen, *Skylla sig själv?: utbildningsmaterial om våld mot kvinnor med missbruks- eller beroendeproblem*, Socialstyrelsen, Stockholm, 2011
- Smirthwaite, Goldina & Holmberg, Carin, "Uppbrotts-trappan: en modell för intersektionellt socialt arbete med våldsutsatta kvinnor", *Tidskrift för genusvetenskap*, 2014(35):2/3, s. 105–128, 2014
- SOSFS 2014:04 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer, Socialstyrelsen, 2014
- SOU 2012:45 *Kvinnor och barn i rättens gränsland: betänkande*, Fritze, Stockholm, 2012
- Sundström, Madeleine (red.), *Våld mot äldre kvinnor: en forsknings- och kunskapsöversikt*, Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK), Uppsala universitet, Uppsala, 2016
- Ungdomsstyrelsen, *Unga och våld: en analys av maskulinitet och förebyggande verksamheter*, Ungdomsstyrelsen, Stockholm, 2013
- Åkesson, Emilia, "Hälso- och sjukvårdens bemötande av hbtq-personer som varit utsatta för våld i en nära relation", *Att fråga om våldsutsatthet som en del av anamnesen*, s. 147–155, 2010

Länsstyrelserna